ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОДИНОКИМИ МАТЕРЯМИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СІМЕЙНОЇ КУЛЬТУРИ»

Здобувача освіти:
Схакумідової Аліни Тагірівни

Науковий керівник:
Омельченко Олена Валеріївна

Рецензент:
к.пед.н., доц. Шульга Г.Б.

Допущено до захисту рішенням реабілітаційних технологій
Протокол № 11 від «01» червня 2026 р.
Завідувач кафедри _____ Башинська О.І.
(підпис)

Вінниця – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДИНОКИМИ МАТЕРЯМИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СІМЕЙНОЇ КУЛЬТУРИ…… 6

1.1 Соціальний статус одиноких матерів та нормативно-правові засади їх соціального захисту…..…..…… 6

1.2 Зміст, напрями і технології соціальної роботи з одинокими матерями в умовах трансформації сучасної сімейної культури…….……... 13

1.3 Вітчизняний і зарубіжний досвід соціальної підтримки одиноких матерів у сучасних соціокультурних умовах…….…… 22

Висновки до першого розділу…… 31

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДИНОКИМИ МАТЕРЯМИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СІМЕЙНОЇ КУЛЬТУРИ ……...…. 34

2.1 Програма та організація емпіричного дослідження проблем, потреб і труднощів одиноких матерів …….……. 34

2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей соціальної роботи з одинокими матерями …….……... 40

2.3 Обґрунтування змісту соціального проєкту, спрямованого на підтримку одиноких матерів у контексті сучасної сімейної культури 54

Висновки до другого розділу …… 64

ВИСНОВКИ…… 67

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 70

ДОДАТКИ…… 76

ВСТУП

Актуальність проблеми зумовлена тим, що в сучасних умовах трансформації сімейних відносин, зміни соціальних ролей і ускладнення соціально-економічних обставин проблема підтримки одиноких матерів набуває особливої суспільної значущості. Сучасна сімейна культура характеризується різноманіттям моделей сім'ї, переосмисленням батьківства і материнства, зміною уявлень про розподіл відповідальності за виховання дитини та посиленням вимог до ресурсності жінки як основного суб'єкта сімейного функціонування. У такій ситуації одинокі матері нерідко поєднують виконання виховної, емоційної, побутової та економічної функцій без належної підтримки з боку найближчого оточення або соціальних інституцій, що підвищує ризик їхньої соціальної вразливості та ускладнює повноцінне включення у життя громади.

Не менш важливим є й те, що соціальна робота з одинокими матерями потребує переосмислення не лише як система надання допомоги, а і як цілеспрямований процес створення умов для зміцнення їхньої суб'єктності, соціальної активності, батьківської компетентності та життєстійкості. У контексті сучасної сімейної культури особливого значення набуває вивчення реальних потреб, труднощів і ресурсів одиноких матерів, а також пошук ефективних технологій соціальної роботи, здатних поєднати адресну підтримку, профілактику соціального відчуження та сприяння самореалізації жінки і дитини. Саме тому дослідження соціальної роботи з одинокими матерями в контексті сучасної сімейної культури є своєчасним, теоретично значущим і практично необхідним для вдосконалення підходів до соціальної підтримки цієї категорії населення.

Дослідженню феномену материнства першими почали приділяти увагу зарубіжні вчені Ф. Ар`єс, Х. Дойч, Е. Бетінтер, М. Мід, А. Річ, Н. Чодороу, К. Хорні та ін. В Україні цей феномен не достатньо розкритий, на сьогодні материнству приділено увагу у працях таких вітчизняних вчених: Анчева І.,

Канюк С., Кісь О., Мицюк Н., Стрельник О., Стинська В., Шевченко О. та інших. Проблематика соціальної роботи та соціальної підтримки одиноких матерів в умовах воєнного часу зовсім не розкрита та потребує повноцінного теоретичного аналізу та практичного дослідження.

Мета дослідження – полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей соціальної роботи з одинокими матерями в контексті сучасної сімейної культури, а також у розробленні соціального проєкту, спрямованого на вдосконалення їх соціальної підтримки.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади соціальної роботи з одинокими матерями та розкрити особливості їх становища в контексті сучасної сімейної культури.

2. Охарактеризувати нормативно-правові основи, напрями, технології та вітчизняний і зарубіжний досвід соціальної підтримки одиноких матерів.

3. Обґрунтувати програму та здійснити емпіричне дослідження потреб, проблем і труднощів одиноких матерів у сучасних соціокультурних умовах.

4. Розробити соціальний проєкт, спрямований на підтримку одиноких матерів, визначити його зміст, етапи реалізації, ресурсне забезпечення та очікувані результати.

Об’єкт дослідження – процес соціальної роботи з одинокими матерями як складова сучасної системи соціальної підтримки сім’ї в умовах трансформації сімейної культури.

Предмет дослідження – зміст, напрями, технології та організаційні особливості соціальної роботи з одинокими матерями в контексті сучасної сімейної культури.

Методи дослідження. Метод аналізу використано для здійснення теоретичних аспектів обраної теми на основі літературних джерел, що присвячені питанню організації соціальної підтримки самотніх матерів, а також авторська Анкета для опитування самотніх матерів, що в умовах воєнного часу перебувають в Україні та метод кейсового аналізу.

У процесі виконання кваліфікаційної роботи були використані системи методів: теоретичні методи: класифікація, аналіз, порівняння, індукція, дедукція.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Управління соціального захисту населення Тульчинської районної державної адміністрації м.Тульчин №1. Експериментальною роботою було охоплено 40 осіб, з числа самотніх матерів. Вінницької територіальної громади.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано статтю у науково-практичному журналі «Подільський науковий вісник» № 1 2026 року на тему: «Особливості соціальної роботи з одинокими матерями в умовах змін сучасної сімейної культури».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменування) та 1 додаток. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 75 сторінок комп’ютерного тексту, містить 5 таблиць і 8 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДИНОКИМИ МАТЕРЯМИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СІМЕЙНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Соціальний статус одиноких матерів та нормативно-правові засади їх соціального захисту

Аналіз педагогічних і соціально-педагогічних словників показує, що категорія материнства в науковому полі все ще розроблена недостатньо повно. Зокрема, в енциклопедії для фахівців соціальної сфери сам термін «материнство» не подано, а в довідковій літературі соціальної сфери це явище переважно тлумачиться через біологічний, соціальний і правовий аспекти, тобто крізь репродуктивну, виховну та правову функції. У науковому дискурсі проблематика материнства розглядається у різних взаємозв'язках, зокрема у площинах мати-жінка, мати-дитина, мати-робота, мати-жіночий рух, а також у контексті патріархальної, партнерської сім'ї та феномену одинокого материнства. При цьому в більшості досліджень домінує феміністичний підхід [13].

Історично зміст материнства змінювався залежно від соціокультурних умов, а разом із цим трансформувалися і моделі материнської поведінки. У XIX – на початку XX ст. матір-одиначка в сільському середовищі часто залишалася соціально відкинутою, хоча з часом ставлення до неї та її дитини дещо пом'якшувалося під впливом модернізаційних процесів, урбанізації, емансипації та поступового послаблення традиційних сімейних норм [14]. На думку дослідників, цінність або знецінення материнства в конкретному суспільстві значною мірою визначали ставлення жінки до власної материнської ролі. Показовою у цьому контексті є думка Елізабет Бадінте, яка підкреслювала історичний характер материнства і материнського інстинкту [34]. Водночас у вітчизняному науковому полі материнство осмислюється і як важливий елемент українського соціокультурного простору, в якому образ

матері традиційно пов’язується з турботою, захистом, співчуттям і підтримкою [1].

Особливе місце в історії суспільного ставлення посідали одинокі матері, їхні діти та безпритульні діти. Попри те, що в сучасному суспільстві жінка, яка виховує дитину без батька, вже не зазнає такого осуду, як у попередні епохи, проблема неповної сім’ї все ще зберігає соціальну значущість, оскільки впливає і на розвиток дитини, і на її суспільне сприйняття. Сучасні дослідниці також пропонують розрізняти материнство як інститут і материнство як практику. Зокрема, О. Стрельник трактує материнство як інституційну форму, що може відтворювати пригнічувальні для жінки патріархальні норми, і як сукупність реальних практик материнської поведінки [30]. Таке розмежування бере початок у працях Е. Річ, яка наголошувала, що проблема полягає не в самому материнстві, а в соціальному контролі над ним, сформованому в межах патріархатної системи [48].

Державні гарантії одиноких матерів в Україні закріплено у низці законодавчих актів:

- Кодекс законів про працю України [9];
- Податковий кодекс України [18];
- Сімейний кодекс України [28];
- Закон України «Про основні засади житлової політики» [25]
- Закон України «Про відпустки» [19];
- Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [20];
- Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» [22];
- Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» [24];
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку подання документів для застосування податкової соціальної пільги» [23];

- Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 1992 року № 9 «Про практику розгляду судами трудових спорів» [26];
- Лист Міністерства праці та соціальної політики України від 06 липня 2006 року № 247/13/116-06 «Щодо роз'яснення терміну «одинока мати» [33].

Термін «одинока матір» на законодавчому рівні не визначено. Проте відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 1992 року №9 «Про практику розгляду судами трудових спорів» [26], одинокою матір'ю вважають жінку, яка не перебуває у шлюбі та у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено у встановленому порядку за вказівкою матері; вдову; іншу жінку, яка виховує і утримує дитину сама. За цим визначенням для визнання «іншої жінки» одинокою необхідно дві ознаки: вона і виховує дитину, і сама її утримує.

В результаті введення в дію Закону України «Про відпустки» [19] зазначене поняття одинокої матері вже не має місця для використання, оскільки п. 5 частини 12 ст. 10 цього Закону визначає одиноку матір як таку, яка виховує дитину без батька. Отже, наявність участі батька або інших осіб в утриманні дитини не позбавляє матері статусу одинокої.

Відповідно до чинного підходу, до категорії одинокої матері належать жінка, яка не перебуває у шлюбі й у свідоцтві про народження дитини не має запису про батька або такий запис зроблено за вказівкою матері, вдова, а також жінка, яка виховує дитину без батька, зокрема розлучена жінка чи жінка, яка повторно одружилася, якщо дитину не усиновив новий чоловік. Водночас таке тлумачення поняття одинокої матері застосовується переважно у сфері трудового законодавства, насамперед щодо пільг і гарантій, пов'язаних із відпустками. Батько може вважатися таким, що бере участь у вихованні дитини, лише за умови спільного проживання з нею або наявності інших доказів його щоденної участі у вихованні [33].

В українському законодавстві зміст поняття одинокої матері відрізняється залежно від того, чи йдеться про трудові гарантії, чи про соціальне забезпечення. У сфері соціальних виплат, відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [20], право на фінансову допомогу мають одинокі матері, одинокі усиновлювачі, якщо у документах про народження або усиновлення відсутній запис про другого з батьків або його внесено за вказівкою заявника, а також мати чи батько у разі смерті одного з батьків за умови неотримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника чи соціальної пенсії. Водночас отримання аліментів або ведення спільного господарства з батьком дитини може бути підставою для втрати офіційного статусу одинокої матері та права на відповідну допомогу. Після запровадження воєнного стану у лютому 2022 року особливої актуальності набуло питання безперервності соціальних виплат, у зв'язку з чим Кабінет Міністрів України адаптував механізми їх отримання на всій території держави, зокрема в районах бойових дій і на тимчасово окупованих територіях.

Було прийнято та внесено суттєві зміни, які відображені у Постанові Кабінету Міністрів України від 25 червня 2025 року № 765 «Деякі питання призначення та виплати державних соціальних допомог, соціальних стипендій органами Пенсійного фонду України» [4] та Постанові Кабінету Міністрів України у редакції від 23 вересня 2025 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [21]. Під час війни в Україні строк виплати державної соціальної допомоги, що виплачувалася раніше, подовжується на період воєнного стану та на один місяць після закінчення або скасування воєнного стану, і виплачується за повний місяць без звернення особи до компетентних органів. Крім того, виплату допомоги не припиняють, навіть якщо одержувач пропустив строк її розгляду.

Законодавчі гарантії у сфері трудового законодавства розповсюджуються на:

1. Матір – жінку, яка не перебуває у шлюбі та у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено у встановленому порядку за вказівкою матері.

2. Вдову.

3. Жінку, яка виховує дитину без батька (в тому числі й розлучена жінка, яка виховує дитину без батька, незважаючи на факт отримання аліментів, і жінка, яка вийшла заміж, але її дитина новим чоловіком не усиновлена) [33].

Звільнення одиноких матерів, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, з ініціативи роботодавця не допускається, за винятком випадку повної ліквідації підприємства, установи чи організації. У такій ситуації звільнення можливе лише за умови обов'язкового працевлаштування. Така сама гарантія поширюється і на випадки припинення строкового трудового договору. На час працевлаштування за жінкою зберігається середня заробітна плата, але не довше ніж три місяці від дня завершення строкового договору. Крім того, відповідно до ст. 19 Закону України «Про відпустки» [19], одинокій матері або батькові щороку надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів. Якщо така відпустка не була використана в попередні роки, її можна взяти у будь-який час або отримати грошову компенсацію при звільненні. Щорічна відпустка також надається у зручний для них період.

Разом із тим податкові пільги для одиноких матерів передбачені лише для тих осіб, які не перебувають в офіційному шлюбі. Для цілей застосування податкової соціальної пільги, визначеної Податковим кодексом України [18], одинокою матір'ю або батьком вважається особа, яка виховує дитину віком до 18 років, не перебуває у шлюбі та має належну реєстрацію відповідно до законодавства. Податкова соціальна пільга для одинокої матері встановлюється у розмірі 150% звичайної пільги на кожну дитину до 18 років, а граничний дохід для її застосування визначається з урахуванням кількості

дітей. Отже, між системою соціального забезпечення, трудовими гарантіями та податковими пільгами існують помітні відмінності у трактуванні статусу одинокої матері. Саме тому законодавче закріплення єдиного і чіткого визначення цього поняття сприяло б усуненню правових розбіжностей і забезпеченню більш справедливого підходу до жінок, які виховують дітей без підтримки батька.

Такі законодавчі розбіжності фактично спричиняють заниження статистичних даних щодо кількості одиноких матерів і, відповідно, применшують реальну потребу в організації соціальної роботи з цією категорією жінок. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин значною мірою орієнтується на інтереси держави, а не на реальні потреби сім'ї та її членів. Одним із наслідків цього стало поширення явища, яке пов'язане одночасно зі зростанням кількості розлучень, популярністю короткочасних співжить і збільшенням позашлюбної народжуваності. Під впливом нових моральних і правових норм, особливо серед молоді, посилилося критичне ставлення до офіційного шлюбу, що виявилося у зростанні добровільної безшлюбності та орієнтації на нестійкі партнерські стосунки. Усе це сприяло збільшенню кількості жінок, які виховують дітей без чоловіка чи постійного партнера.

У ширшому значенні йдеться про матерів, які виховують дітей у сім'ях без батька, зокрема розлучених і вдів. Такі сім'ї зазвичай визначають як неповні або материнські. Загалом під неповною сім'єю розуміють сім'ю, у якій дитину виховує один із батьків, який самостійно несе відповідальність за її утримання та розвиток. Нині спектр таких сімей розширюється також за рахунок подружжя, що фактично проживає окремо, випадків усиновлення дитини самотньою жінкою, а також встановлення опіки чи піклування у разі сирітства [14].

Допомога на дітей одиноким матерям призначається особам, які не перебувають у шлюбі, та одиноким усиновлювачам, якщо у свідоцтві про народження дитини відсутній запис про батька або він здійснений за вказівкою

матері згідно з встановленим порядком. Важливою умовою є те, що заявник не повинен використовувати право на соціальну пенсію або допомогу по втраті годувальника. Розмір допомоги у 2025 році визначається як різниця між 100% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї на одну особу за попередні шість місяців [2]

Таблиця 1.1

Станом на 2025 рік законодавчо встановлено наступні граничні рівні виплат, що корелюють із віковими категоріями дітей

Вікова категорія дитини	**Прожитковий мінімум (2025)**	**Максимальна допомога (грн)**
Діти віком до 6 років	2 563	2 563
Діти віком від 6 до 18 років	3 196	3 196
Студенти (від 18 до 23 років)	3 028	3 028

Незважаючи на формальне збереження права на допомогу, фактична кількість отримувачів у 2024–2025 роках стрімко скоротилася. Якщо раніше допомогу отримували близько 260 тисяч жінок, то після посилення критеріїв перевірки майнового стану та доходів ця цифра впала до 120 тисяч. Таке скорочення пояснюється введенням обмежень на володіння нерухомістю, транспортними засобами та здійсненням великих покупок (понад 50 000 грн) протягом року перед зверненням. Для багатьох одиноких матерів це означало втрату критично важливого джерела доходу, оскільки навіть наявність старого автомобіля або частки в успадкованому майні тепер може стати підставою для відмови.

Як наукові дослідження, так і практика адресного соціального захисту мають враховувати не лише юридичний статус жінки як незаміжньої, вдови чи розлученої, а її реальне соціальне становище, наявні ресурси та життєві стратегії. Саме тому доцільно розглядати одиноких, або соло-матерів, у широкому значенні, відносячи до них усіх жінок, які виховують дітей без

чоловіка. У подальшому дослідженні основна увага зосереджується саме на соціальній роботі з одинокими матерями. У цьому контексті важливо підкреслити, що соціальна робота має охоплювати всіх жінок, які самостійно виховують і утримують дітей без чоловіка, незалежно від наявності офіційного статусу одинокої матері, отримання аліментів чи запису про батька у свідоцтві про народження дитини. Визначальним критерієм тут має бути наявність дитини та фактична відсутність батька у її вихованні, оскільки саме це є підставою для надання соціальної та соціально-психологічної підтримки.

1.2 Зміст, напрями і технології соціальної роботи з одинокими матерями в умовах трансформації сучасної сімейної культури

Сучасні підходи до соціальної роботи з самотніми матерями значною мірою спираються на напрацювання щодо підтримки неповних сімей. До цієї категорії належать сім'ї, у яких дитина віком до 16 років проживає з одним із батьків, який несе основну відповідальність за її виховання та утримання. Такі сім'ї нерідко мають кількох дітей і часто стикаються з комплексом труднощів, серед яких матеріальна нестабільність, соціальна напруга, зниження освітньо-культурних можливостей і морально-психологічне виснаження. На цьому тлі в Україні тривалий час простежувалися несприятливі тенденції у сфері демографії та шлюбно-сімейних відносин. Зокрема, до 2021 року 13% дітей в Україні народжувалися матерями поза зареєстрованим шлюбом [3].

У більшості неповних сімей саме мати виконує не лише материнські, а й значну частину батьківських функцій, тоді як частка сімей, де дитину самостійно виховує батько, залишається незначною. Зростає також кількість випадків, коли подружжя формально перебуває у шлюбі, але фактично живе окремо, а також поширюються незареєстровані партнерські стосунки. Це сприяє збільшенню кількості неповних сімей, які різняться за освітнім рівнем, структурою, кількістю членів, стадією життєвого циклу та розподілом ролей. Основними причинами їх виникнення є народження дітей поза шлюбом,

розлучення, смерть одного з батьків, а також економічні чинники, зокрема свідома відмова чоловіка від укладення шлюбу. На поширення неповних сімей безпосередньо впливають зміни моральних норм у сфері стосунків між чоловіком і жінкою, поширення дошлюбних зв'язків, трансформація традиційних сімейних ролей, непідготовленість молоді до шлюбу, завищені вимоги до партнера, а також алкоголізм і наркоманія.

Наймасовішим джерелом формування неповних сімей залишається розпад сім'ї внаслідок розлучення. Соціологічні дослідження свідчать, що найчастішими причинами розлучень є алкоголізм, несумісність характерів, зрада або створення іншої сім'ї, причому ініціатором розірвання шлюбу у багатьох випадках виступає жінка. Менш стійкими виявляються і ранні шлюби, що часто пов'язано із соціальною незрілістю подружжя, безвідповідальним ставленням до сімейного життя та вимушеним укладенням шлюбу через вагітність. Додатковим чинником поширення неповних сімей є підвищена смертність чоловіків працездатного віку внаслідок неприродних причин, зокрема травм, отруєнь і воєнних дій. Таким чином, зростання кількості неповних сімей є наслідком поєднання соціальних, демографічних, економічних і культурних змін, що безпосередньо впливають на зміст і форми соціальної роботи з самотніми матерями.

Неповна сім'я має свої особливості залежно від причин її утворення. Осиротіла неповна сім'я виникає після смерті одного з батьків. Попри важку втрату, такі родини нерідко зберігають внутрішню згуртованість і підтримують зв'язки з родичами померлого, які залишаються частиною сімейного оточення дитини. У таких умовах зазвичай легше зберегти стабільну атмосферу, а образ померлого батька часто подається дитині у позитивному, інколи навіть дещо ідеалізованому світлі. Це може одночасно мати і підтримувальний, і суперечливий вплив на формування особистості дитини, залежно від того, яку позицію займає овдовілий батько або мати у подальшому вихованні.

Неповна розлучена сім’я має іншу специфіку, оскільки часто пов’язана з психологічною травматизацією дитини. Розлучення батьків нерідко викликає у неї почуття втрати, невпевненості, сорому, страху та надію на відновлення сім’ї. Особливо гостро це переживають діти молодшого віку, тоді як старші можуть засуджувати одного або обох батьків за втрату відчуття захищеності. Менш травматичним розлучення стає лише тоді, коли воно сприймається як вихід із тривалого конфлікту або напруженої ситуації в сім’ї.

Окремим різновидом неповної сім’ї є сім’я матері-одиначки, яка виникає внаслідок народження дитини поза шлюбом. Причини цього можуть бути різними, зокрема прагнення реалізувати потребу в материнстві, подолати самотність, зберегти пам’ять про значущі стосунки або ж незапланована вагітність. Труднощі для такої жінки часто починаються ще під час вагітності, адже вона не завжди знаходить підтримку з боку власної родини. Через це одинока мати нерідко змушена самостійно долати матеріальні, побутові та виховні труднощі, пов’язані з утриманням і розвитком дитини.

Рис. 1.1 Особливості неповної сім'ї в залежності від типу

По-друге, самотня мати змушена самостійно виконувати весь обсяг батьківських обов’язків. За відсутності іншого дорослого поруч ніхто не коригує її виховні дії у разі помилок і водночас не надає системної підтримки. Така однобічність виховання може негативно позначатися на розвитку дитини, особливо тоді, коли мати перевантажена роботою і не має змоги приділяти їй достатньо уваги. Унаслідок цього частина дітей значний час перебуває в закладах громадського виховання і не отримує повноцінного сімейного тепла. В інших випадках мати, навпаки, надмірно зосереджується на дитині, що також впливає на формування її життєвих установок і моделей поведінки.

Однією з найпоширеніших проблем неповних сімей залишаються матеріальні труднощі. Самостійно забезпечувати себе і дитину для матері часто вкрай складно, а державна допомога та аліменти не завжди суттєво змінюють ситуацію. Особливо вразливими є матері, які навчаються, не мають роботи, виховують кількох дітей або не забезпечені власним житлом. Саме тому такі сім’ї потребують посиленої соціальної підтримки, зокрема у формі грошової, натуральної та організаційної допомоги. Особливої уваги заслуговують самотні матері з малими дітьми та неповні сім’ї, у яких виховується кілька неповнолітніх. Важливо не лише вчасно виявляти їхні потреби, а й сприяти зайнятості матері, допомагати їй у працевлаштуванні та створювати умови для підвищення рівня матеріальної стабільності без шкоди для психологічного благополуччя дитини.

Ще однією складною проблемою для неповних сімей є поєднання професійної зайнятості та батьківських обов’язків. Дослідження свідчать, що близько 20% одиноких матерів не мають підтримки найближчого оточення у догляді та вихованні дітей. Тому вони змушені пристосовуватися до складних обставин, змінювати професію, графік чи місце роботи, шукати додаткові заробітки, одночасно виконуючи функції основного годувальника і матері. У зв’язку з цим особливо важливим є розвиток доступних послуг догляду за дітьми, зокрема першочергове влаштування дітей до закладів дошкільної освіти, організація груп подовженого перебування та інших форм тимчасової

підтримки. У зарубіжній практиці значного поширення набули територіальні соціальні послуги, пов’язані з короткочасним доглядом за дитиною, супроводом до школи, допомогою під час канікул або хвороби. Подібні заходи доцільно активніше впроваджувати і в нашому соціальному середовищі, зокрема через центри соціального обслуговування, служби зайнятості та громадські ініціативи із залученням молоді, студентів і ветеранів праці.

Одним із ключових об’єктів соціальної роботи з одинокими матерями є сім’ї, які мають труднощі у сімейному вихованні, потребують соціальної підтримки, допомоги та реабілітації через складні життєві обставини. Соціальна робота з такими сім’ями має бути спрямована на профілактику сімейних проблем, попередження аморальної та протиправної поведінки дітей і молоді, надання соціальної підтримки та послуг, а також допомогу матерям у подоланні труднощів розвитку сім’ї. Важливими складовими цієї діяльності є соціальні послуги та соціальна реінтеграція.

У широкому розумінні соціальна робота з сім’єю являє собою систему взаємодії державних і суспільних інституцій із сім’єю, спрямовану на поліпшення її матеріально-побутових умов, забезпечення прав і свобод її членів, створення умов для повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку, а також для залучення до трудового і суспільно корисного життя [11].

Метою соціальної роботи з одинокою матір’ю є не лише подолання актуальних труднощів, а й загальне поліпшення умов її життєдіяльності. Вона охоплює соціальну профілактику, соціальну підтримку, соціальний патронаж, соціальну реабілітацію, а також соціально-психологічну, психолого-педагогічну, соціально-медичну, правову, інформаційно-консультативну і психотерапевтичну допомогу. Усі ці напрями мають комплексний характер і спрямовані на всебічну підтримку жінки та її дитини. Одним із провідних принципів такої роботи є принцип самостійності сім’ї, який передбачає не тільки надання допомоги, а й виявлення та активізацію внутрішніх ресурсів сім’ї для розв’язання власних проблем [13].

Соціальна робота з одинокою матір'ю спрямовується як на окремих членів сім'ї, зокрема матір, дитину та інших близьких, так і на сім'ю в цілому. У її межах важливими є налагодження внутрішньосімейного спілкування, упорядкування повсякденного життя і відпочинку, зменшення напруження у взаєминах із соціальним оточенням, подолання конфліктів і зниження стресу. Соціально-профілактична робота являє собою систему психологічних, медичних, соціальних і правових заходів, спрямованих на попередження сімейних проблем, конфліктів і помилок у вихованні дитини, а також на формування відповідальних дитячо-батьківських відносин.

Соціальна допомога, у свою чергу, пов'язана з наданням конкретних соціальних послуг відповідно до життєвої ситуації одинокої матері. Такі послуги сприяють нормалізації функціонування сім'ї та можуть включати психологічну, освітню, правову, соціальну, медичну і матеріальну підтримку. Завдання соціальних служб полягає в тому, щоб допомогти як сім'ї загалом, так і кожному її члену впоратися з повсякденними труднощами, своєчасно виявити наявні проблеми та знайти індивідуальні шляхи їх розв'язання [30].

Соціальні послуги, адресовані одиноким матерям, спрямовані на поліпшення умов їхнього життя, розширення можливостей для самореалізації, а також на захист прав та законних інтересів. У роботі з такою категорією клієнтів соціальний працівник виконує насамперед функції порадника, консультанта і посередника. Він інформує матір про значення гармонійної взаємодії з дитиною, особливості її розвитку, надає рекомендації щодо виховання, допомагає розібратися у питаннях внутрішньосімейних стосунків і добирати підходи, які найбільше відповідають конкретній життєвій ситуації. Водночас соціальний працівник сприяє встановленню зв'язків між сім'єю та іншими фахівцями, зокрема медиками, психологами й представниками установ, здатних надати потрібну підтримку у кризових обставинах.

Особливого значення така робота набуває у випадку молодих сімей, неповнолітніх матерів, одиноких жінок з дітьми, а також сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або належать до групи

соціального ризику. Важливим напрямом є формування правосвідомості, відповідального ставлення до батьківських обов'язків і забезпечення доступу до якісних консультацій. Соціальна допомога потрібна тим сім'ям, які стикаються з труднощами у вихованні дітей, організації сімейного життя, взаєминах усередині родини та з соціальним оточенням. У таких випадках підтримка може охоплювати питання планування сім'ї, догляду за дітьми, адаптації до зовнішніх умов, вироблення індивідуальних сімейних стратегій, підготовки молоді до шлюбу, організації дозвілля, ведення сімейного бюджету та поліпшення сімейних взаємин.

Соціальний патронаж є формою тривалої підтримки сімей, які потребують системної допомоги в різних напрямах соціальної роботи, особливо за наявності складних життєвих обставин і недостатніх ресурсів для забезпечення належних умов життя соціально вразливих категорій населення [32]. В умовах, коли сім'ї часто не виявляють достатньої мотивації до звернення по соціально-педагогічну чи психологічну допомогу, патронаж набуває особливого значення як форма роботи соціального працівника, що передбачає відвідування сім'ї за місцем проживання з діагностичною, контрольної та адаптаційно-реабілітаційною метою. Такий підхід дає змогу встановити тривалий контакт із сім'єю, своєчасно виявляти проблеми та надавати необхідну допомогу. Водночас патронаж дозволяє спостерігати сім'ю в природному середовищі, а це сприяє глибшому розумінню її реальних потреб і труднощів. Його проведення потребує дотримання етичних принципів, зокрема самовизначення сім'ї, добровільності прийняття допомоги та конфіденційності, тому важливо завчасно повідомляти про візит і пояснювати його мету. Залежно від обраної стратегії роботи патронаж може бути разовим або регулярним [6].

Поряд із патронажем важливе місце в роботі з одинокими матерями посідають консультаційні бесіди. У процесі взаємодії з сім'єю соціальний працівник може застосовувати різні прийоми консультування, зокрема переконання, навіювання, емоційний вплив, художні аналогії чи елементи

міні-тренінгу. Якщо одинока мати не виступає ініціатором контакту, консультування може здійснюватися в непрямій, ненав'язливій формі. Основна мета такої роботи полягає в активізації внутрішніх ресурсів сім'ї, підвищенні її реабілітаційної культури й соціальної активності, а також у корекції ставлення до дитини [7].

Поряд з індивідуальними консультаціями у роботі з одинокими матерями доцільно використовувати і групові форми, зокрема тренінги. Соціально-психологічний тренінг розглядається як напрям практичної психології, що ґрунтується на активних методах групової роботи та спрямований на розвиток компетентності у спілкуванні. Поєднуючи індивідуальні й групові прийоми, тренінг є одним із найбільш перспективних засобів психолого-педагогічної просвіти батьків. Такі заняття мають сприяти формуванню в одиноких матерів умінь і навичок, необхідних для керування власним мікросередовищем, вибору конструктивних життєвих цілей і побудови продуктивної взаємодії [7]. Групові методи також створюють можливість для обміну досвідом, взаємної підтримки, отримання схвалення та розвитку впевненості й активності.

Соціальна реабілітація спрямована на допомогу сім'ям у подоланні конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаєминах, а також тимчасових чи тривалих труднощів сімейного життя. Вона особливо важлива для тих, хто переживає безпорадність, самотність, відчай або хворобу. Реабілітаційна робота охоплює також сім'ї, які стикаються з хронічною алкогольною чи наркотичною залежністю, а також тих, хто повертається з місць позбавлення волі. Така підтримка здійснюється як індивідуально щодо окремих членів сім'ї, так і стосовно всієї родини та її найближчого оточення. Її головна мета полягає у виведенні сім'ї зі стресового стану, наданні соціальної, медичної та соціально-правової допомоги, відновленні честі, гідності, прав і свобод сім'ї [11].

У процесі такої роботи надається також соціальна і психолого-педагогічна підтримка педагогам, шкільним психологам та класним

керівникам щодо налагодження взаємодії з одинокою матір'ю, класним колективом і дітьми з таких сімей. Важливим напрямом є вивчення особливостей окремих учнівських колективів, аналіз становища дітей із вразливих категорій сімей та вироблення більш ефективних підходів до супроводу. Соціальні служби при цьому виконують насамперед інформаційну та посередницьку функції, зокрема інформують про соціальні пільги, порядок їх отримання, а також сприяють встановленню контактів із роботодавцями, органами соціального захисту й іншими структурами для вирішення матеріальних і житлових питань.

В умовах війни навантаження на фахівців допоміжних професій суттєво зростає, оскільки вони працюють із великою кількістю складних запитів і самі перебувають у кризовій ситуації. Це підвищує ризик емоційного виснаження та вторинної травматизації під час взаємодії з клієнтами, які пережили травматичні події. Саме тому важливою передумовою ефективної роботи з одинокими матерями є підготовка, розвиток і підтримка самих фахівців соціальної сфери. Вони мають отримувати можливість професійного обговорення складних випадків, емоційного розвантаження, обміну досвідом, інтервізійної підтримки, а також опановувати техніки самодопомоги й роботи з клієнтами. Безпосередня допомога одиноким матерям, які постраждали від воєнних дій, може здійснюватися через індивідуальні консультації, групову та онлайн-роботу, підтримку жінок, які виїхали з дітьми за кордон, організацію онлайн-занять для дітей, а також інформування матерів про актуальні зміни у нормативно-правовій сфері й сучасні можливості отримання соціальних послуг.

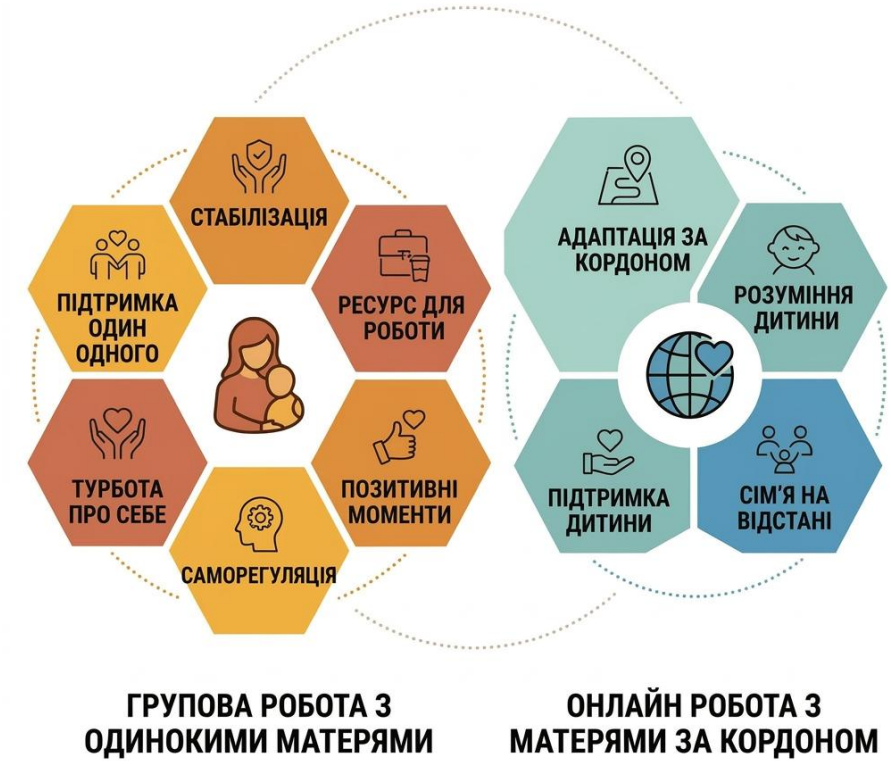

Рис. 1.2 Напрямки соціальної роботи з одинокими матерями

Отже, сучасна ситуація в Україні, введення військового стану, постійне перебування у стресовому стані, вносить свої корективи як у нормативно-правовому полі соціальної роботи так і значно розширює коло проблем щодо надання соціально-психологічної підтримки одиноким матерям та їх сім'ям.

1.3 Вітчизняний і зарубіжний досвід соціальної підтримки одиноких матерів у сучасних соціокультурних умовах

2020 року в Європейському союзі (ЄС) налічувалося 195,4 мільйона домогосподарств. Майже у третині цих домогосподарств (29%) проживали діти. Приблизно 14% домогосподарств з дітьми (7,8 млн. домогосподарств) складалися з батьків-одинаків, що становить 4% від загальної кількості домогосподарств [37].

Частка одиноких матерів значно варіювалася від однієї країни до іншої. Дивлячись на домогосподарства з одним з батьків з усіх домогосподарств з дітьми, шість країн зафіксували частку більше 20% усіх домогосподарств з дітьми: Швеція (34%), Данія (29%), Естонія (28%), Латвія та Литва (по 25%) та Франція (21%).

Навпаки, найнижчі частки були зареєстровані в Хорватії (5%), Румунії (7%) та Фінляндії (8%), а в Греції, Словаччині, Мальті, Польщі, Іспанії та Словенії – по 9% [40].

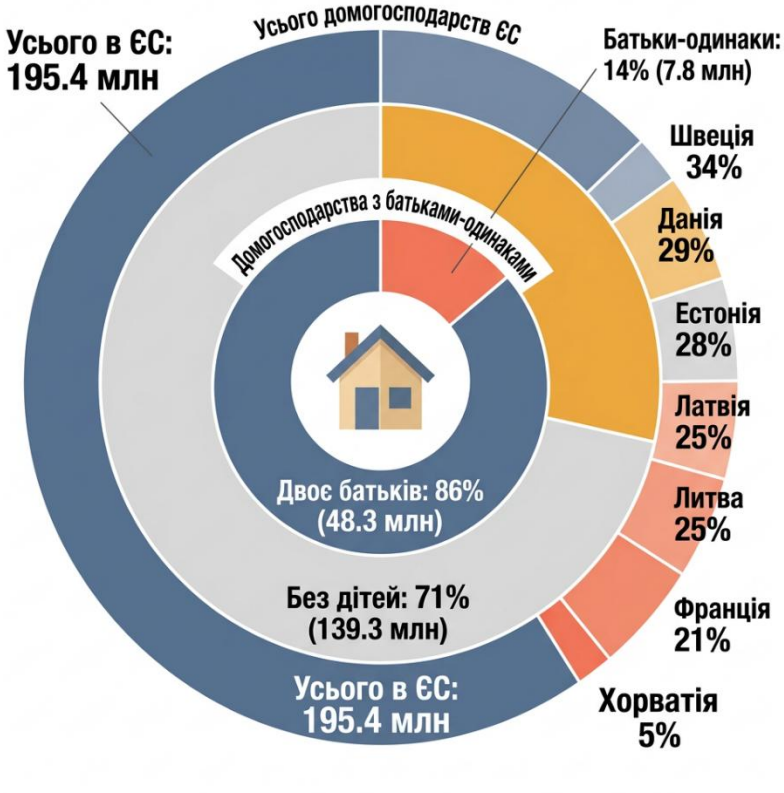

Рис. 1.3 Структура домогосподарств з батьками-одинаками в ЄС

Вітчизняна система соціальної підтримки самотніх матерів має враховувати напрацьований досвід європейських країн, у яких сформувалися різні моделі допомоги цій категорії сімей. Зарубіжні фахівці виокремлюють кілька провідних стратегій соціальної підтримки, що відрізняються за пріоритетами та механізмами реалізації [35].

Однією з найпоширеніших є стратегія підтримки малозабезпечених сімей, характерна, зокрема, для Великої Британії. У межах програми підтримки доходу самотні батьки можуть отримувати матеріальну допомогу від держави, а мати має можливість залишатися вдома до досягнення дитиною 16 років. Крім цього, передбачаються виплати на дітей, доступ до безкоштовної державної медицини та переважне право на отримання соціального житла.

Інший підхід пов'язаний зі спеціальною підтримкою саме одиноких батьків. Так, у Норвегії самотнім матерям надають окрему матеріальну допомогу, яка дозволяє залишатися вдома до досягнення дитиною 10 років. У цей період вони отримують спеціальні виплати перехідного характеру, а також загальну допомогу на дітей, додаткову підтримку у разі несплати аліментів другим із батьків, житлові виплати та безкоштовну медичну допомогу [49].

Ще одна стратегія орієнтована на підтримку всіх сімей із дітьми, включаючи неповні. У такій моделі основний акцент робиться на загальній сімейній політиці, а неповні сім'ї за потреби отримують додаткову допомогу. Прикладом є Франція, де сім'ям надаються як загальні, так і дохідозалежні виплати, зокрема базова допомога, підтримка на оплату житла, спеціальна допомога матерям із дітьми до одного року, а також оплачувана відпустка по догляду за дитиною [37].

Окрему увагу в низці країн приділяють поєднанню одинокими батьками батьківських і професійних обов'язків. Зокрема, у Швеції поряд із загальною сімейною політикою реалізуються програми зайнятості, професійного навчання, перенавчання та створення робочих місць, що дає змогу матерям з малолітніми дітьми поєднувати виховання дитини з трудовою діяльністю [37].

У США державна підтримка неповних сімей надається в межах федеральної програми допомоги сім'ям з дітьми. Така допомога призначається матерям, які виховують дитину вдома до 6 років. Якщо дитина старша, одинока мати для отримання допомоги повинна зареєструватися як особа, що шукає роботу, або проходить професійне навчання.

У США вдови та самотні матері отримують від держави пенсійну підтримку, хоча її розмір зазвичай є невеликим. Водночас у країні активно розвинені групи самодопомоги і підтримки, значна частина яких об'єднана в організації Parent Without Partners. Важливе місце посідають також просвітницькі програми, спрямовані на надання педагогічної та психологічної допомоги самотнім матерям. Американські дослідники вважають доцільним розвивати соціальну політику щодо неповних сімей через запровадження гарантованого мінімуму державної підтримки для сімей з дітьми, розширення можливостей жіночої зайнятості, подолання дискримінації при працевлаштуванні, матеріальну підтримку матері після народження дитини, створення робочих місць із гнучким графіком та пільгове житлове кредитування для малозабезпечених сімей [35].

В Австралії неповні сім'ї отримують державну допомогу в межах програми підтримки одного з батьків, а її розмір залежить від рівня заробітку. Окремі категорії пенсій передбачені для вдів з неповнолітніми дітьми, а також для жінок віком від 50 років [44]. Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна констатувати, що навіть розвинені системи соціальної підтримки не завжди повною мірою розв'язують проблеми сімей одиноких матерів, оскільки нерідко недостатньо враховують їхні конкретні життєві обставини. Саме тому соціальна підтримка має бути не абстрактно орієнтованою на умовну середню неповну сім'ю, а адресною, тобто спрямованою на реальні сім'ї з урахуванням їхнього життєвого етапу, ресурсів і труднощів.

У країнах Організації економічного співробітництва та розвитку майже всі держави, за винятком Туреччини, надають підтримку одиноким матерям через різні інструменти соціальної політики, зокрема сімейні виплати, соціальну допомогу, житлові субсидії, допомогу з безробіття та податкові пільги. Винятком є Іспанія, де підтримка одиноких матерів із низьким доходом здебільшого обмежується податковими пільгами без додаткових механізмів прямої фінансової допомоги. В інших країнах основою трансфертного доходу зазвичай є сімейна допомога з урахуванням рівня доходу та грошові виплати

на дітей. У низці країн Організації економічного співробітництва та розвитку трансферти становлять понад 30% чистого доходу малозабезпечених неповних сімей. Також у багатьох державах передбачено допомогу на оренду житла та підтримку за місцем роботи. При цьому більшість видів фінансової допомоги мають адресний характер і зменшуються зі зростанням заробітку. Водночас у таких моделях не завжди враховуються витрати на догляд за дітьми та відповідні субсидії [36].

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що соціальна робота з одинокими матерями здебільшого розглядається як складова ширшої системи соціальної роботи з неповними сім'ями. Соціальна підтримка таких сімей посідає важливе місце у подоланні бідності, адже їх кількість в індустріально розвинених країнах постійно зростає, а переважну більшість серед них становлять сім'ї, де діти проживають разом із матір'ю. Національні стратегії допомоги різняться за масштабом і змістом, однак поряд із забезпеченням мінімального рівня доходу та медичного обслуговування матері й дитини все більш перспективним визнається підхід, орієнтований на поєднання батьківських і професійних ролей. Саме така модель характерна для Швеції, де діють програми освіти, перекваліфікації та зайнятості, у тому числі для самотніх матерів з малими дітьми. На відміну від Норвегії та деяких інших країн, у Швеції допомога надається переважно на утримання дитини, а не матері, проте держава фінансує навчання або перекваліфікацію, що підвищує шанси на подальше працевлаштування з кращим рівнем оплати. Важливою складовою цієї моделі є також розвиток різних форм позасімейного догляду за дітьми, включно з вечірнім і вихідним часом, що створює додаткові можливості для професійного та особистісного розвитку батьків. Окрім цього, кожен із батьків має право на лікарняні по догляду за дитиною, час для відвідування школи, а батьки дошкільників можуть користуватися правом на скорочений робочий день. У випадках несплати аліментів самотнім матерям надається додаткова фінансова підтримка для забезпечення належного рівня життя [45].

Слід зазначити, що навіть після розлучення в багатьох країнах зберігається орієнтація на залучення обох батьків до виховання дитини. Наприклад, у Парижі за підтримки мерії проводяться спеціальні дні зустрічей батьків із дітьми, які після розлучення проживають разом із матерями.

У низці західних країн державою підтримуються також програми тимчасового опікунства над неповнолітніми матерями з дітьми та над дітьми з неблагополучних сімей. Водночас організацій, які працюють саме з неповними сім'ями дорослих, значно менше, ніж служб, орієнтованих на допомогу неповнолітнім матерям. Переважно така підтримка надається на рівні місцевих громад і спільнот за місцем проживання.

Показовим прикладом є Центр ресурсів для самотніх батьків у Нью-Йорку. Це незалежна неприбуткова організація, яка надає соціальні послуги, правову допомогу та, за потреби, захист самотнім батькам. Тут можна отримати консультації фахівців, юридичний супровід і допомогу в оформленні документів. Окремі програми діють також для самотніх матерів і батьків без постійного місця проживання, а також для осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Досить поширеними у США є групи самодопомоги, створені переважно розлученими та матеріально забезпеченими жінками середнього класу. Однією з найбільших недержавних організацій такого типу є Parents without Partners. Її учасники допомагають одне одному в організації дозвілля, канікул і вихідних, обмінюються досвідом виховання дітей, випускають власний журнал і радіопрограму, підтримують роботу бібліотеки. Крім того, організація надає юридичну підтримку та виступає із законодавчими ініціативами, спрямованими на захист інтересів своїх членів.

Групи підтримки на рівні громади зазвичай об'єднують 12–15 осіб, які кілька разів на місяць зустрічаються із самотніми батьками для обговорення актуальних труднощів. Під час таких зустрічей увага зосереджується на взаєминах із дітьми-підлітками, сімейних конфліктах, способах їх подолання та стратегіях особистісного зростання. У США також функціонує чимало

освітніх програм, спрямованих на надання психолого-педагогічної допомоги батькам, у тому числі самотнім. Такі програми реалізуються при сімейних службах, державних і приватних школах, лікарнях та церковних організаціях. Окремий напрям становлять соціальні й освітні програми для жінок, які вчинили правопорушення. Вони спрямовані на корекцію поведінки, підготовку до гідного життя після звільнення та профілактику повторних правопорушень. У цьому контексті ключовим завданням соціальної та виховної роботи виступає збереження людської гідності та підтримка особистісного розвитку [35].

Упродовж останніх десятиліть соціальна політика в Європі дедалі більше акцентує увагу на зайнятості, водночас розвиток цієї сфери супроводжується скороченням соціального забезпечення та політикою жорсткої економії. На цьому тлі одиноке батьківство стає більш поширеним, а ризики бідності для одиноких матерів зростають, особливо серед жінок, які проживають у домогосподарствах із наявним доходом, нижчим за 60% національного середнього рівня. Країни суттєво різняться за критеріями, які вони застосовують у сфері економіки, соціальної політики та державної підтримки одиноких матерів. При цьому одиноке материнство пов’язане з різним рівнем соціально-емоційного напруження, навантаженням у сфері догляду та економічною вразливістю, що й визначає зміст відповідної політики. Водночас важливо враховувати, що потреби одиноких матерів не є однаковими на різних етапах життя, а отже, не всі форми допомоги є однаково актуальними для кожної з них.

Німеччина та Швеція демонструють суттєві відмінності у політиці соціального забезпечення та інституційних умовах, які значною мірою визначають можливості жінок реалізовувати повноцінні громадянські права. Водночас ці країни репрезентують різні національні й культурні контексти, у межах яких взаємозв’язок між гендером і соціальним громадянством формує відмінні ціннісні орієнтації, індивідуальні стратегії вибору та підходи до соціальної політики. Зокрема, Швеція спирається на потужну соціал-

демократичну традицію загального соціального забезпечення, характеризується високими витратами на соціальний захист, а адресна допомога одиноким матерям у ній відіграє радше додаткову, ніж основну роль [47].

Загалом у європейській практиці можна виокремити два основні напрями політики, спрямованої на зниження ризику бідності серед одиноких матерів. Перший пов'язаний із наданням різних форм соціальної допомоги, другий – із полегшенням доступу до ринку праці. На практиці держави часто поєднують універсальні пільги для осіб і сімей, які перебувають у нестабільному становищі, із цільовими заходами, що враховують специфічні потреби одиноких матерів. Частина таких заходів орієнтована на зменшення ризику бідності та соціальної ізоляції шляхом надання грошових трансфертів і соціальної допомоги.

Більшість держав-членів ЄС забезпечують певну фінансову підтримку неповним сім'ям, хоча така підтримка не завжди оформлена як окрема цільова політика. В одних країнах, наприклад в Австрії та Ірландії, одиноким матерям надаються спеціальні пільги або податкові преференції на додаток до інших видів допомоги. В інших державах, зокрема в Італії та Португалії, для неповних сімей передбачено підвищені розміри сімейної допомоги порівняно з сім'ями, де є двоє батьків. Існує також практика надання вищих ставок загальної соціальної допомоги залежно від рівня доходу, а не від самого статусу неповної сім'ї, як це має місце, наприклад, у Сполученому Королівстві [46].

У багатьох країнах ці інструменти застосовуються одночасно. Так, Франція поєднує спеціальні пільги з податковими знижками для одиноких матерів. Окрім цього, окремі держави впроваджують додаткові форми підтримки. Наприклад, в Іспанії нова стратегія забезпечення дітей належним житлом надає пріоритет багатодітним сім'ям і сім'ям з одинокою матір'ю. Таким чином, європейський досвід свідчить, що підтримка одиноких матерів може реалізовуватися через різні моделі, однак найбільш ефективними є ті

підходи, які поєднують матеріальну допомогу з розширенням можливостей для трудової зайнятості та соціальної інтеграції.

Уряди держав-членів ЄС також можуть брати на себе важливу роль у забезпеченні фінансової підтримки дитини з боку другого з батьків або, за потреби, компенсувати її власними виплатами. У більшості країн сплата аліментів є юридичним обов'язком, а їх несплата тягне за собою різні санкції, від примусового стягнення чи відрахувань із заробітної плати до кримінальної відповідальності. У деяких державах, зокрема в Австрії та Естонії, передбачено авансові аліментні виплати у випадках, коли другий із батьків не виконує своїх зобов'язань. В інших країнах, наприклад у Хорватії та Франції, такі виплати здійснюються через спеціалізовані агентства. У Фінляндії аліментна підтримка може надаватися навіть тоді, коли батько дитини невідомий [51].

Іншим важливим напрямом є політика, спрямована на полегшення доступу одиноких матерів до ринку праці. Дослідження свідчать, що вирішальне значення для трудової участі батьків мають доступні й гнучкі послуги освіти та догляду за дітьми раннього віку [46]. Для одиноких матерів це особливо важливо, оскільки можливість працювати за гнучким графіком значно полегшує поєднання зайнятості з доглядом за малолітньою дитиною без зовнішньої підтримки. Натомість висока вартість догляду за дітьми разом із жорсткими умовами праці часто стає для них більшою перешкодою, ніж для батьків у повних сім'ях, де обов'язки можна розподілити між двома дорослими. Хоча ЄС орієнтується на розширення охоплення дітей послугами дошкільної освіти й догляду, ці цілі ще не досягнуті повною мірою, а між країнами та навіть усередині окремих держав зберігаються значні відмінності у доступності таких послуг. Водночас деякі країни запроваджують окремі заходи підтримки одиноких матерів. Наприклад, у Литві передбачено 50-відсоткове зниження оплати за комунальні послуги. Важливим механізмом підтримки є також доступ до післяшкільного догляду та позакласних занять, які допомагають поєднувати працю і батьківські обов'язки [44].

Окремі держави-члени ЄС також запроваджують спеціальні умови відпустки для одиноких матерів, щоб полегшити поєднання батьківства і професійної діяльності. У деяких країнах їм надається триваліший період відпустки по догляду за дитиною. Так, у Словаччині для одиноких матерів передбачено подовжену відпустку по догляду за дитиною [41]. У Греції для одиноких батьків її тривалість подвоюється [42]. У Чехії також встановлено довший період відпустки по догляду за дитиною віком до 10 років, яку виховує одинока мати.

У деяких країнах передбачено можливість передання відпустки по догляду за дитиною іншому члену родини. Наприклад, у Болгарії така відпустка може бути передана батькові у разі хвороби або смерті матері, а після досягнення дитиною шестимісячного віку право на неї можуть отримати також батьки матері чи батька, якщо батько дитини невідомий або помер [43].

Крім того, уряди й організації можуть запроваджувати заходи, що сприяють гнучкій зайнятості, зокрема неповному робочому дню або гнучкому графіку. Це дає змогу батькам краще узгоджувати професійні обов’язки з потребами сім’ї та догляду за дитиною.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було з’ясовано, що проблема одинокого материнства має складний і багатовимірний характер, оскільки поєднує соціальний, правовий, економічний, психологічний і культурний виміри. Теоретичний аналіз дав змогу встановити, що материнство в сучасному науковому дискурсі розглядається не лише як біологічна чи сімейна функція, а і як соціальний інститут та сукупність щоденних практик, зміст яких змінюється під впливом історичних і соціокультурних трансформацій. У цьому контексті одиноке материнство постає не як приватна проблема окремої жінки, а як соціально значуще явище, що потребує комплексного осмислення та цілеспрямованої підтримки з боку держави й суспільства.

У процесі дослідження було встановлено, що однією з ключових проблем у сфері соціального захисту одиноких матерів в Україні є відсутність єдиного законодавчо закріпленого визначення цього поняття. Різні нормативно-правові акти по-різному трактують статус одинокої матері залежно від сфери застосування, зокрема у трудовому, податковому та соціальному законодавстві. Це породжує правові неузгодженості, ускладнює доступ жінок до гарантованих пільг, виплат і соціальних послуг, а також звужує коло осіб, які фактично потребують підтримки. Таким чином, чинна система правового регулювання не повною мірою відповідає реальним життєвим обставинам жінок, які самостійно виховують дітей.

Теоретичний аналіз змісту та напрямів соціальної роботи з одинокими матерями показав, що така діяльність має бути комплексною, адресною і орієнтованою не лише на подолання окремих труднощів, а й на загальне покращення життєвої ситуації сім'ї. Найбільш поширеними проблемами неповних і материнських сімей є матеріальна нестабільність, труднощі поєднання зайнятості з доглядом за дитиною, психологічне перевантаження, обмеженість соціальних контактів і нестача підтримки з боку найближчого оточення. У зв'язку з цим соціальна робота з одинокими матерями має охоплювати профілактику, соціальну допомогу, консультування, патронаж, соціальну реабілітацію, інформаційно-правовий супровід та заходи, спрямовані на активізацію внутрішніх ресурсів жінки і сім'ї.

Важливим результатом першого розділу стало обґрунтування того, що одинокі матері не є однорідною категорією отримувачів допомоги. Їхні потреби визначаються не лише юридичним статусом, а й причинами виникнення неповної сім'ї, віком дітей, рівнем доходів, наявністю чи відсутністю підтримувального середовища, психологічним станом та впливом зовнішніх кризових обставин. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного часу, коли зростає навантаження як на самих матерів, так і на фахівців соціальної сфери, а спектр запитів розширюється за рахунок кризової, травматичної та адаптаційної проблематики.

Аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду соціальної підтримки одиноких матерів засвідчив, що найбільш результативними є ті моделі, які поєднують матеріальну допомогу з розвитком доступних соціальних послуг, підтримкою зайнятості, професійного навчання, перекваліфікації та забезпеченням догляду за дітьми. Європейська практика демонструє, що ефективна соціальна політика щодо одиноких матерів має будуватися не лише на виплатах, а й на створенні умов для економічної самостійності, поєднання сімейних і професійних ролей, а також зниження ризику соціальної ізоляції та бідності. Це дає підстави вважати, що для української практики особливо цінними є підходи, пов’язані з адресністю допомоги, розвитком громадських сервісів і посиленням можливостей жінок до самореалізації.

Таким чином, проведений у першому розділі теоретичний аналіз дає підстави стверджувати, що соціальна робота з одинокими матерями має ґрунтуватися на широкому розумінні їхнього соціального становища, врахуванні реальних потреб і ресурсів, а також на поєднанні правового, соціального, психологічного та економічного компонентів підтримки. Саме така логіка дослідження створює наукове підґрунтя для подальшого емпіричного вивчення проблем одиноких матерів і розроблення соціального проєкту, спрямованого на підвищення їхньої зайнятості, економічної спроможності та соціальної стійкості в сучасних умовах

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДИНОКИМИ МАТЕРЯМИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СІМЕЙНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1 Програма та організація емпіричного дослідження проблем, потреб і труднощів одиноких матерів

У процесі підготовки кваліфікаційної роботи було розроблено детальний план дослідження відповідно до обраної теми соціальної роботи з підтримки матерів-одиначок у воєнний час. Реалізація дослідження передбачалася у кілька послідовних етапів, кожен з яких мав окреме змістове наповнення та виконував важливу функцію у досягненні загальної мети роботи.

На початковому етапі було здійснено вибір теми дослідження, обґрунтовано її актуальність, а також визначено основні елементи наукового пошуку, зокрема мету, завдання, об’єкт і предмет дослідження. Водночас на цьому етапі було проведено опрацювання наукової літератури з окресленої проблематики, що дало змогу сформувати належне теоретичне підґрунтя для подальшої роботи. Завдяки цьому було отримано узагальнені теоретичні відомості, які дозволили більш чітко окреслити категорію отримувачів соціальної допомоги в межах досліджуваної теми. До такої категорії було віднесено жінок, які самостійно здійснюють виховання дітей незалежно від їхнього офіційного статусу та рівня матеріального забезпечення.

Крім того, саме на першому етапі дослідження було сформовано сучасний методичний інструментарій соціальної роботи, який став основою для подальшого вибору найбільш доцільних і релевантних методів емпіричного дослідження. Це дало можливість підійти до організації дослідницького процесу більш обґрунтовано, з урахуванням специфіки теми, умов воєнного часу та особливостей цільової групи.

Наступний етап дослідження передбачав відбір інструментів емпіричного вивчення проблеми, а також формування вибірки дослідження. Саме на цьому

етапі було визначено ті методи збору первинної інформації, які найбільш повно відповідали меті роботи та дозволяли отримати достовірні дані щодо особливостей соціальної роботи з підтримки матерів-одиначок у сучасних умовах. Одночасно здійснювалося окреслення кола респондентів, участь яких забезпечувала практичну цінність і змістову повноту емпіричної частини кваліфікаційної роботи.

Дослідження проводилося на базі Управління соціального захисту населення Тульчинської районної державної адміністрації м.Тульчин №1. Загальна вибірка становила 40 осіб віком від 18 до 60 років (стать: 100% жінки); вибірку з 40 осіб було поділено на три підгрупи за віковою ознакою: особи до 30 років (30 осіб), особи від 31 до 45 років (30 осіб) та особи, старші за 45 років (20 осіб).

Управління соціального захисту населення Тульчинської районної державної адміністрації у м. Тульчин є самостійним структурним підрозділом районної державної адміністрації, який входить до системи органів виконавчої влади на місцевому рівні, підпорядковується голові районної державної адміністрації та є підзвітним і підконтрольним Департаменту соціальної та молодіжної політики Вінницької обласної державної адміністрації. Саме такий статус забезпечує управлінню можливість реалізовувати державну соціальну політику безпосередньо на території району та працювати з найбільш уразливими категоріями населення.

У контексті теми дослідження ця база є особливо релевантною, оскільки до основних завдань управління належать підтримка сімей, у тому числі сімей з дітьми, призначення та виплата державної соціальної допомоги, адресних виплат, компенсацій, субсидій і пільг, а також організація заходів щодо поліпшення становища соціально вразливих верств населення та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Для дослідження проблем матерів-одиначок це має принципове значення, адже саме в межах діяльності такого органу концентруються звернення щодо матеріальної підтримки,

доступу до соціальних гарантій, консультування, підтвердження статусу, отримання допомоги на дітей і супроводу у випадках життєвої кризи.

Важливо й те, що управління виконує не лише розподільчу, а й координаційну та аналітичну функцію. Воно аналізує стан соціального розвитку на відповідній території, готує аналітичні та статистичні матеріали, розглядає звернення громадян, забезпечує інформаційно-роз'яснювальну роботу, а також взаємодіє з органами місцевого самоврядування і центрами надання адміністративних послуг щодо надання соціальної підтримки населенню. У межах дослідження це дає змогу розглядати установу не лише як місце оформлення виплат, а як ключову інституцію, через яку проходить значна частина практичної соціальної роботи з жінками, які самостійно виховують дітей.

В емпіричному дослідженні було використано метод анкетування для якого було розроблено авторський опитувальник для матерів-одиначок, які мешкають в Україні воєнного часу: «Діагностика актуальних потреб одиноких матерів в умовах воєнного стану» (Додаток А), метод кейсового аналізу та глибинне інтерв'ю.

На останньому етапі було здійснено безпосереднє дослідження та після завершення збору даних, було здійснено їх аналіз та інтерпретацію.

Під час роботи над вибором експериментального інструментарію нами було висунуто декілька критеріїв, що забезпечили б надійне та якісне дослідження з правдивими результатами, а саме: надійність, діагностична сила, валідність, репрезентативність.

Опитувальник «Діагностика актуальних потреб одиноких матерів в умовах воєнного стану» містить 16 питань, що стосувались соціальних, психологічних та фізіологічних потреб респонденток, що виникли з моменту проголошення воєнного стану в Україні. Опитувальник «Діагностика актуальних потреб одиноких матерів в умовах воєнного стану» має на меті визначити референтні групи серед одиноких матерів, що буде основою для розробки соціального проєкту. Анкета спрямована на вивчення впливу

воєнного часу на різноманітні сфери життя одиноких матерів, що дозволить зробити висновки про найбільш проблемні сфери життя даної категорії громадян. На основі результатів даної анкети буде сформовано рівні потреб одиноких матерів щодо допомоги у виправлення негативних наслідків воєнного стану в Україні.

На початкових етапах збір інформації здійснювався за допомогою польових досліджень – анкетування, безпосереднього заповнення опитувальників та онлайн-опитувань з використанням форм Google. Подальший аналіз зібраних даних проводився за допомогою кабінетних досліджень.

Наступним етапом емпіричного дослідження є метод кейсового аналізу, який допоможе узагальнити отримані дані польових досліджень та допоможе найбільш ефективно сформувати сучасні потреби та проблемо одиноких жінок в Україні.

У межах даного дослідження метод кейс-аналізу є доцільним і змістовно виправданим, оскільки він дає змогу глибоко розглянути конкретну життєву ситуацію одиноких матерів не лише як сукупність окремих труднощів, а як цілісний соціальний випадок, що формується під впливом економічних, правових, психологічних і побутових чинників. На відміну від узагальнених кількісних підходів, кейс-аналіз дозволяє виявити причинно-наслідкові зв’язки між умовами життя жінки, її сімейним становищем, наявністю чи відсутністю підтримки, труднощами працевлаштування, досвідом взаємодії із соціальними службами та загальним рівнем життєвої стабільності. Саме завдяки цьому методу стає можливим не лише опис проблемної ситуації, а й більш глибоке розуміння механізмів її виникнення, загострення та можливих шляхів подолання в умовах воєнного часу.

Значущість кейс-аналізу в рамках теми соціальної роботи з підтримки матерів, які самостійно виховують дітей, полягає в тому, що він дає змогу наблизити наукове дослідження до реальних обставин життя цільової групи та зробити висновки більш практично орієнтованими. У випадку одиноких

матерів особливо важливо враховувати не лише формальний соціальний статус, а й конкретний контекст повсякденного життя, зокрема наявність дітей певного віку, втрату роботи, вимушену зміну життєвих умов через війну, дефіцит емоційної підтримки та труднощі доступу до ресурсів допомоги. Саме тому кейс-аналіз виступає важливим інструментом для обґрунтування подальших напрямів соціальної роботи, розроблення адресних заходів підтримки та формування соціального проєкту, що відповідає реальним потребам жінок у складних життєвих обставинах.

Останнім етапом емпіричного дослідження є глибинне інтерв'ю. Глибинне інтерв'ю є якісним методом емпіричного дослідження, який передбачає безпосередню індивідуальну розмову з респондентом з метою детального вивчення його життєвого досвіду, поглядів, переживань, мотивацій і особистого бачення певної проблеми. Особливістю цього методу є можливість не обмежуватися короткими стандартизованими відповідями, а проникнути у внутрішню логіку життєвої ситуації людини, з'ясувати приховані причини її труднощів, емоційні реакції, ставлення до отриманого досвіду та способи подолання складних обставин. На відміну від анкетування, глибинне інтерв'ю дозволяє отримати більш змістовну, індивідуалізовану та емоційно насичену інформацію, яка відображає не лише фактичну сторону проблеми, а й суб'єктивне сприйняття жінкою власного становища.

У межах теми соціальної роботи з підтримки матерів, які самостійно виховують дітей, використання глибинного інтерв'ю є особливо доречним, оскільки ця проблематика охоплює не лише соціально-економічні труднощі, а й складні психологічні, сімейні та адаптаційні аспекти. Саме за допомогою глибинного інтерв'ю можна з'ясувати, як жінки переживають самостійне виховання дітей в умовах воєнного часу, які труднощі вважають найбільш болючими, як оцінюють рівень підтримки з боку держави, соціальних служб і близького оточення, а також які форми допомоги є для них найбільш потрібними. Цей метод дає змогу побачити проблему очима самих респонденток, виявити індивідуальні особливості їхніх життєвих обставин та

сформувати більш обґрунтовані висновки щодо змісту і напрямів соціальної роботи з цією категорією жінок.

Збір даних для цього дослідження проводився на анонімній основі. Для виявлення необхідних чинників, які могли б вплинути на результати, кожна жінка надала деякі соціальні дані, на основі яких було складено соціальний портрет респонденток (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Соціальний паспорт учасниць емпіричного дослідження

Стать	**Жінка**	**Чоловік**		
	40	0		
Чи маєте Ви дітей	**Так**	**Ні**		
	40	0		
Чи маєте Ви партнера у вихованні дітей	**Так**	**Ні**		
	0	40		
Вік	**18-25 років**	**26-35 років**	**36-45 років**	**46-60 років**
	13	14	15	3
Сімейний стан	**Не одружена**	**Розлучена**	**Одружена, але проживаємо окремо**	**Вдова**
	9	10	18	3
Вид зайнятості	**Не працюю**	**Працюю за наймом**	**Самозайнятість (фріланс)**	**Підприємець**
	10	20	7	3
Кількість дітей	**1 дитина**	**2 дітей**	**3 та більше дітей**	
	31	5	4	
Вік дітей	**0-3 роки**	**4-6 років**	**7-10 років**	**11-16 років**
	15	10	8	7

Соціальний паспорт учасниць емпіричного дослідження засвідчує, що у дослідженні взяли участь виключно жінки, і всі 40 респонденток мають дітей та не мають партнера у їх вихованні, що повністю відповідає спрямуванню дослідження. За віковими характеристиками найбільшою є група жінок віком 36–45 років, дещо менше представлено учасниць віком 26–35 та 18–25 років, а найменшу частку становлять жінки віком 46–60 років. За сімейним станом переважають респондентки, які перебувають у шлюбі, але проживають

окремо, а також розлучені та неодружені жінки, тоді як вдів у вибірці найменше. Аналіз виду зайнятості показує, що більшість учасниць працює за наймом, частина не працює, окремі респондентки здійснюють самозайняту діяльність або займаються підприємництвом. За кількістю дітей домінують жінки, які виховують одну дитину, тоді як учасниць із двома, трьома і більше дітьми значно менше. Водночас віковий склад дітей свідчить, що найбільше серед них дітей раннього віку від 0 до 3 років, дещо менше дітей 4–6, 7–10 та 11–16 років, що вказує на поєднання у більшості респонденток батьківського навантаження з потребою в постійному догляді за дитиною.

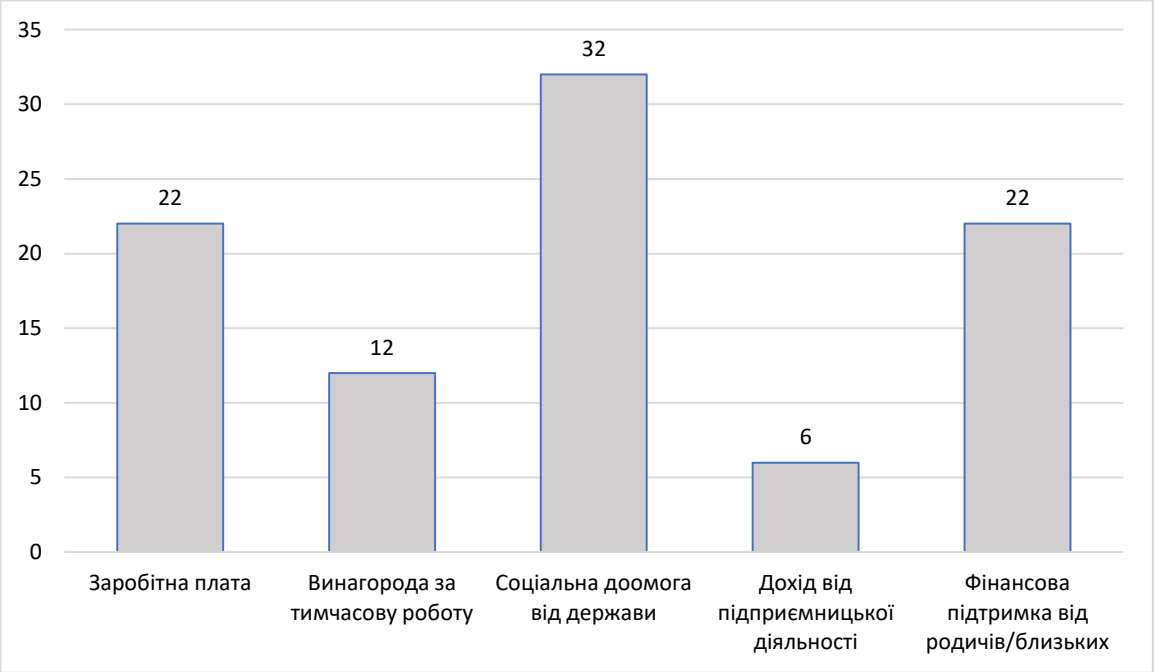
2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей соціальної роботи з одинокими матерями

Експериментальною роботою було охоплено 40 осіб, з числа самотніх матерів Тульчинської районної державної адміністрації. Дослідження проводилось у двох формах: онлайн та офлайн опитування. Використання обох форм дало можливість охопити не тільки жінок, що залишились в Україні а й попрацювати з тими, хто виїхав з дітьми закордон.

Під час дослідження ми не прив’язувались до офіційного статусу «одинокої матері», а охоплювали усіх жінок, що на даному життєвому етапі виховують та утримують дітей самостійно.

На початку емпіричного дослідження було проведено опитування щодо виявлення основних проблем та потреб одиноких матерів. Для проведення дослідження нами було розроблено авторський опитувальник «Діагностика актуальних потреб одиноких матерів в умовах воєнного стану», який містить 16 питань. Окрім визначення соціального портрету одиноких матерів (вік, сімейний стан, кількість та вік дітей), респондентки мали дати відповідь щодо наявних проблем та психологічного стану, а також окреслити основні потреби та рівень задоволення власним життям.

Наявність постійного доходу для людини є запорукою її фінансового статку, впевненості у завтрашньому дні та джерелом задоволення власних потреб. Окреслимо основні джерела доходу одиноких матерів, що стали учасницями дослідження (рис. 2.1).

2.1 Аналіз основних джерел доходу одиноких матерів

Аналіз основних джерел доходу одиноких матерів показує, що найвагомішим джерелом матеріального забезпечення для більшості респонденток є соціальна допомога від держави, яку зазначили 32 особи, що свідчить про високу залежність цієї категорії жінок від системи соціального захисту. Водночас суттєве значення для формування сімейного бюджету мають заробітна плата та фінансова підтримка від родичів або близьких, кожне з яких назвали по 22 учасниці, що вказує на поєднання офіційних трудових доходів із неформальними ресурсами підтримки. Менш поширеним джерелом доходу є винагорода за тимчасову роботу, яку відзначили 12 респонденток, що може свідчити про нестабільність зайнятості частини жінок та вимушений пошук додаткових підробітків. Найменше учасниць отримують дохід від підприємницької діяльності, а саме 6 осіб, що дає підстави стверджувати про

обмежене поширення власної економічної активності серед матерів, які самостійно виховують дітей. Загалом наведені дані демонструють, що матеріальне становище одиноких матерів формується переважно за рахунок поєднання державної підтримки, трудових доходів і допомоги близького соціального оточення.

Слід зазначити, що одинокі матері є категорією громадян які потребують додаткової підтримки, допомоги та соціальної роботи зі сторони держави. Кожна з жінок в різні періоди свого життя стикається з цілою низкою проблем. Найактуальніші загальні проблеми, що зазначені резпондентками в ході дослідження відображено на рис. 2.2

Рис. 2.2 Аналіз основних проблем одиноких матерів в умовах війни

Слід підкреслити, що серед труднощів, які найчастіше називали жінки, провідне місце посідали фінансові проблеми, а також перешкоди, пов’язані з працевлаштуванням. Водночас ті респондентки, які вказували на брак емоційної підтримки, нерідко одночасно відзначали наявність особистісних конфліктів, що свідчить про взаємопов’язаність матеріальних, психологічних і міжособистісних труднощів у їхньому повсякденному житті. Окремо варто зазначити, що майже всі учасниці дослідження наголосили на недостатній

поінформованості щодо прав одиноких матерів, а також значна частина жінок звернула увагу на складнощі, які виникають у процесі взаємодії із соціальними службами.

З метою порівняння та більш чіткого виявлення актуальних викликів респонденткам було запропоновано окремо визначити ті проблеми, які з'явилися або загострилися у їхньому житті саме після запровадження воєнного стану на території України. Отримані результати дають підстави стверджувати, що поряд із загальними труднощами жінки особливо часто відзначали втрату роботи внаслідок війни, що істотно вплинуло на їхню матеріальну стабільність та можливість самостійно забезпечувати потреби дітей. Крім того, помітно зросла частка тих респонденток, які вказали на відсутність емоційної підтримки, що дозволяє говорити про посилення психологічної вразливості в умовах воєнного часу. Разом із тим фінансові проблеми, як і раніше, залишаються найбільш поширеною та найгострішою проблемою серед одиноких матерів.

При відповіді на питання про потребу у додатковій підтримці, більшість жінок відзначили пошук роботи та інформаційний супровід (рис. 2.3)

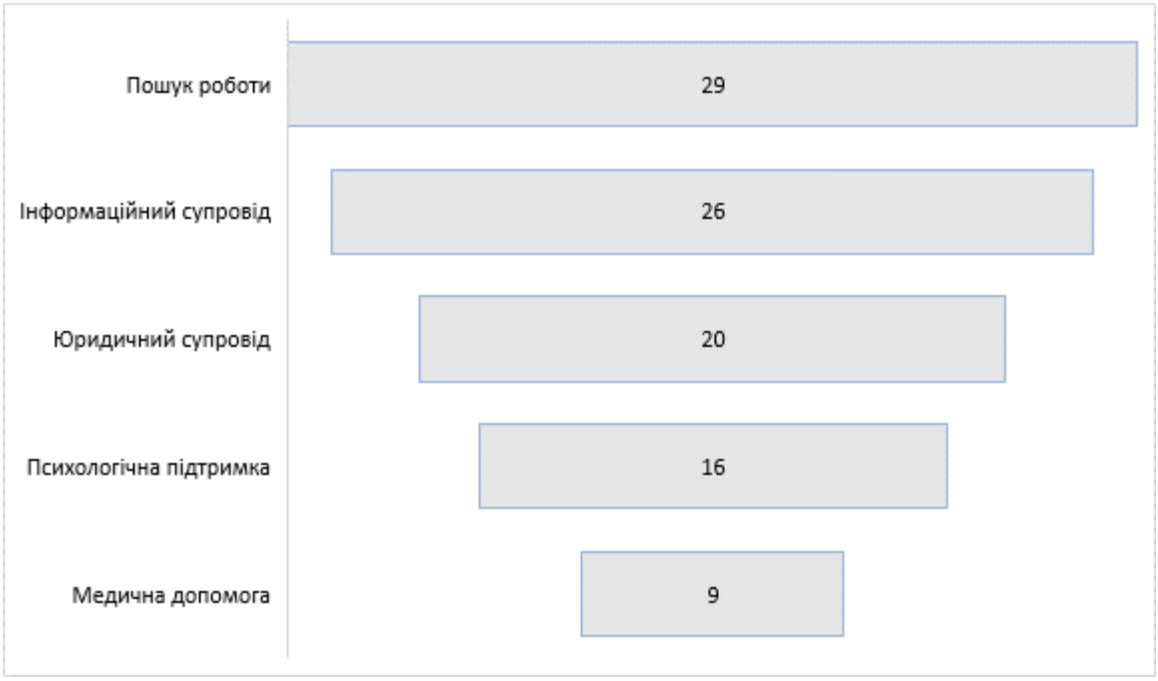

Рис. 2.3 Наявність потреб у додатковій підтримці одиноких матерів

Аналіз рис. 2.3 щодо наявності потреб у додатковій підтримці одиноких матерів свідчить, що найбільш актуальною для респонденток є допомога у пошуку роботи, на що вказали 29 жінок, що дає підстави говорити про високу значущість питання економічної стабільності та зайнятості для цієї категорії. Досить поширеною також є потреба в інформаційному супроводі, яку зазначили 26 учасниць, що свідчить про запит на доступну, своєчасну та зрозумілу інформацію щодо можливостей отримання допомоги, соціальних послуг і власних прав. Водночас 20 респонденток відзначили необхідність юридичного супроводу, що вказує на наявність труднощів у вирішенні правових питань, пов'язаних із соціальним захистом, оформленням документів чи реалізацією законних гарантій. Потребу в психологічній підтримці виявили 16 жінок, що підтверджує важливість емоційного ресурсу та фахової допомоги в умовах постійного навантаження і життєвих труднощів. Найменше учасниць, а саме 9 осіб, вказали на потребу в медичній допомозі, однак і цей показник засвідчує, що для частини одиноких матерів питання збереження здоров'я також залишається актуальним.

Важливою складовою психологічного та соціального аналізу одиноких матерів є визначення задоволеності власним життям респонденток. Рівень задоволеності власним життям зображено на рис. 2.4.

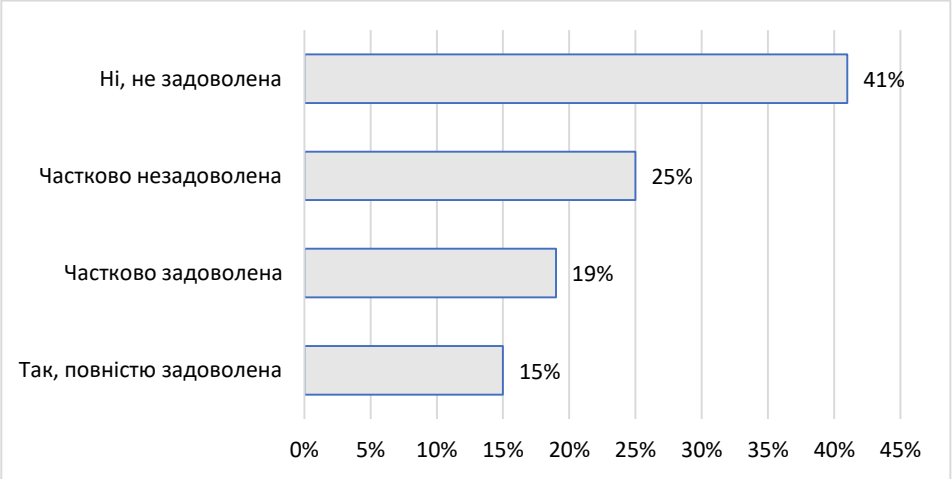

Рис. 2.4 Аналіз рівня задоволеності власним життям одинокими матерями

Аналіз рівня задоволеності власним життям одинокими матерями свідчить про переважання негативних або нестабільних оцінок власного життєвого становища. Найбільша частка респонденток, а саме 41%, зазначила, що не задоволена своїм життям, що вказує на наявність значної кількості труднощів, які впливають на їхнє емоційне самопочуття, соціальне функціонування та загальне відчуття життєвої стабільності. Ще 25% учасниць визначили свій стан як частково незадоволений, що також свідчить про поширеність напруження, невпевненості та незадоволених потреб у повсякденному житті. Водночас частково задоволеними себе вважають 19% респонденток, а повністю задоволеними лише 15%, що демонструє відносно невелику частку жінок, які оцінюють власне життя позитивно. Загалом отримані результати дають підстави стверджувати, що для більшості одиноких матерів характерним є знижений рівень задоволеності життям, що підтверджує необхідність посилення соціальної, психологічної та економічної підтримки цієї категорії жінок.

З метою узагальнення даних, отриманих в ході емпіричного дослідження та окреслення найбільш нагальних соціальних проблем одиноких матерів, що можуть бути вирішені шляхом запровадження та реалізації соціальних проєктів в Україні та окремих територіальних громадах, проведемо кейсовий аналіз.

Для проведення кейсового аналізу було сформовано вихідні дані та окреслено основні завдання, що потребують вирішення.

Вихідні дані:

За даними офіційної статистики, на початок 2025 року в Україні майже 120 тисяч сімей виховували дітей без участі другого з батьків. Водночас ці показники охоплюють лише тих осіб, які отримують матеріальну допомогу від держави, хоча право на таку підтримку мають далеко не всі. Саме тому реальна кількість одиноких матерів і батьків є значно більшою та, за наявними оцінками, може сягати близько одного мільйона осіб, тобто майже кожної п’ятої сім’ї з дітьми. Особливо показовим є те, що у 96 % випадків ідеться саме

про жінок, які самостійно виховують дітей. Отже, проблема неповних сімей в Україні й надалі залишається переважно жіночою, супроводжується суспільними стереотипами, моралізаторськими оцінками та водночас становить серйозний чинник ризику бідності.

Суб'єктом кейсового аналізу визначено жінок, які самостійно виховують дітей дошкільного та молодшого шкільного віку і на момент дослідження не працюють або втратили роботу внаслідок воєнних дій на території України. Об'єктом кейсового аналізу є проблема безробіття одиноких матерів в Україні, що загострилася під впливом воєнних подій. У ширшому розумінні об'єкт соціальної роботи становлять жінки з дітьми віком від 18 до 60 років, які на момент опитування не мають постійного партнера у вихованні дитини або дітей. До цієї категорії належать як жінки, чиї стосунки завершилися розлученням або смертю партнера, так і ті, які ніколи не перебували у шлюбі, а також жінки, що формально залишаються одруженими, проте тривалий час не проживають разом із чоловіком і фактично самостійно виконують батьківські функції.

Дослідження показало, що основними джерелами доходів одиноких матерів є передусім державна допомога, яку отримують 75 % жінок. Понад половина опитаних, а саме 55 %, працюють і мають заробітну плату як джерело доходу. Ще 24 % респонденток отримують винагороду за тимчасову роботу, зокрема у сфері самозайнятості або фрілансу. Лише 12 % жінок займаються підприємницькою діяльністю та отримують відповідний дохід. Однак навіть за наявності власних заробітків або соціальних виплат більшості з них цих коштів недостатньо для повноцінного забезпечення життєвих потреб сім'ї, у зв'язку з чим вони змушені звертатися по додаткову фінансову підтримку до родичів та близького оточення.

Варто наголосити, що одинокі матері є категорією громадян, яка об'єктивно потребує додаткової уваги, підтримки та системної соціальної роботи з боку держави. У різні періоди життя кожна з цих жінок стикається з комплексом проблем, які мають як матеріальний, так і соціально-

психологічний характер. Найчастіше респондентки вказують на фінансові труднощі та перешкоди у працевлаштуванні. При цьому жінки, які акцентували на відсутності емоційної підтримки, одночасно зазначали і наявність особистісних конфліктів, що свідчить про взаємозв'язок соціальних, економічних та емоційних чинників у їхньому житті. Майже всі учасниці дослідження також підкреслили недостатню обізнаність щодо прав одиноких матерів, а значна частина респонденток звернула увагу на труднощі, що виникають під час взаємодії із соціальними службами.

Окреслюючи проблеми, які виникли або загострилися в житті одиноких матерів саме після запровадження воєнного стану в Україні, слід зазначити, що поряд із загальними труднощами особливо помітною стала втрата роботи через війну. Не менш важливою виявилася і проблема відсутності емоційної підтримки, яка в умовах тривалої нестабільності та постійного напруження набула ще більшої гостроти. Разом із тим фінансові труднощі, як і раніше, посідають провідне місце серед основних проблем одиноких матерів, визначаючи їхню життєву вразливість та посилюючи потребу у комплексній соціальній підтримці.

Завдання:

1. Окресліть основні проблеми одиноких матерів в Україні.

2. Назвіть сучасні потреби одиноких матерів з урахуванням особливостей воєнного часу в Україні.

3. Створіть соціальний портрет одинокої матері, що найбільш частіше зіштовхується із проблемою безробіття.

4. Запропонуйте ефективні шляхи вирішення основних проблем одиноких матерів

Приклад розв'язку ситуації:

Початковим етапом здійснення кейс-аналізу є визначення та систематизація основних проблем, з якими стикаються одинокі матері в Україні. На підставі отриманих у ході дослідження результатів, а також вихідних даних аналізу, можемо констатувати, що до найпоширеніших

проблем цієї категорії жінок належать фінансові труднощі, нестача підтримки з боку близького оточення, недостатня поінформованість щодо власних прав і прав дітей, наявність сімейних конфліктів, а також прояви дискримінаційного ставлення з боку роботодавців.

Беручи до уваги окреслене коло проблем, можна стверджувати, що в основі структури потреб одиноких матерів перебувають насамперед базові матеріальні потреби, пов'язані із забезпеченням харчування, житла, одягу, лікування та інших життєво необхідних аспектів. Без належного задоволення саме цих потреб жінка не має можливості перейти до реалізації потреб вищого рівня, таких як здобуття якісної освіти, творчий розвиток, активна соціальна взаємодія, самореалізація та розширення життєвих перспектив.

Якщо враховувати специфіку сучасного життя одинокої матері в Україні в умовах воєнного часу та активної фази бойових дій у низці регіонів держави, необхідно відзначити появу нових викликів, які істотно ускладнюють її становище. До таких викликів належать втрата роботи, посилення конкуренції на ринку праці, ускладнення взаємодії із соціальними службами, постійний емоційний стрес, а також зростання відповідальності за дитину в умовах нестабільності та невизначеності.

У зв'язку з переходом значної частини освітнього процесу на дистанційний формат та обмеженим відвідуванням дошкільних навчальних закладів, у воєнний період помітно зростає залежність жінки від допомоги рідних і близьких. За відсутності такої підтримки одинока мати змушена або нести додаткові витрати на оплату послуг няні, або шукати такий вид зайнятості, який передбачає гнучкий графік і дає змогу поєднувати догляд за дитиною з трудовою діяльністю.

Проаналізувавши проблеми одиноких матерів, що виникають на різних етапах їхнього життя, а також беручи до уваги особливості життєдіяльності в умовах воєнного часу, можемо дійти висновку, що більшість із них стикаються насамперед із фінансовими труднощами, ключовою причиною яких переважно виступає безробіття. Причини безробіття одиноких матерів є

багатофакторними. Серед них слід назвати високий рівень конкуренції на ринку праці, обмежені можливості для професійного розвитку, потребу постійно перебувати поруч із дитиною, а також відсутність стабільної підтримки з боку рідних та близьких. Водночас слід зауважити, що одинокі матері нерідко змушені виконувати роботу, яка не відповідає їхній професійній підготовці або є нижчою за рівень їхніх фахових можливостей. Це пояснюється тим, що під час вибору роботи жінка часто орієнтується передусім на зручність графіка, а не на рівень заробітної плати чи відповідність займаної посади власній кваліфікації.

За результатами проведеного глибинного інтерв'ю з п'ятьма жінками, які самостійно виховують дітей, було виявлено спільне проблемне поле, пов'язане з високим рівнем життєвого навантаження, постійною відповідальністю за дитину та браком стабільної підтримки. Чотири респондентки, які проживають в Україні, описували своє повсякденне життя як таке, що поєднує необхідність одночасно забезпечувати матеріальні потреби сім'ї, організовувати догляд за дитиною, вирішувати побутові питання та реагувати на виклики воєнного часу. У розповідях жінок чітко простежувалося відчуття постійної напруги, оскільки навіть звичайні щоденні обов'язки в умовах війни сприймаються як складніші, менш передбачувані та емоційно виснажливі.

Найбільш гострою проблемою для більшості учасниць виявилася фінансова нестабільність. Жінки зазначали, що навіть у разі наявності роботи зароблених коштів часто не вистачає на покриття базових потреб, зокрема витрат на харчування, лікування, одяг для дітей, оплату комунальних послуг та навчальних потреб. Частина респонденток наголошувала, що змушена погоджуватися на роботу, яка не відповідає їхній освіті, досвіду або професійним можливостям, оскільки головним критерієм вибору є не зміст праці, а можливість поєднати зайнятість із доглядом за дитиною. Особливо виразно звучала думка про те, що самостійне материнство значно звужує можливості професійної реалізації, а війна ще більше поглибила цю проблему

через скорочення робочих місць, нестабільність ринку праці та зростання конкуренції.

Рис. 2.5 Основні проблеми самотніх матерів за результатами проведення глибинного інтерв'ю

Окремий блок інтерв'ю стосувався емоційного стану та психологічної підтримки. Майже всі респондентки описували досвід емоційного виснаження, тривожності та хронічної втоми. При цьому жінки в Україні особливо часто говорили про постійне внутрішнє напруження, пов'язане з повітряними тривогами, невизначеністю майбутнього, страхом за безпеку дітей та обмеженими можливостями для відновлення власного ресурсу. У висловлюваннях учасниць простежувалося відчуття самотності не лише у побутовому, а й у психологічному сенсі, адже вони змушені самостійно приймати всі важливі рішення, не маючи змоги розділити відповідальність з іншим дорослим. Частина жінок підкреслювала, що найбільшою проблемою є не лише відсутність матеріальної допомоги, а саме нестача розуміння, підтримки та емоційного включення з боку найближчого соціального оточення.

Важливим результатом інтерв'ю стало виявлення труднощів у взаємодії із соціальними службами та недостатньої поінформованості про власні права. Респондентки зазначали, що часто не мають чіткого розуміння, на які саме види допомоги можуть претендувати, які документи необхідно подавати та куди звертатися в конкретній життєвій ситуації. У деяких розповідях звучала думка про складність бюрократичних процедур, нечіткість інформації та формальний характер окремих консультацій. Це свідчить про те, що для одиноких матерів важливою є не лише сама наявність соціальної підтримки, а й зрозумілий, доступний та людяний механізм її отримання, який не створює додаткового стресу.

Порівняльно цінними виявилися результати інтерв'ю з жінкою, яка після початку повномасштабного вторгнення виїхала до Німеччини. Її досвід, з одного боку, відображав подібні труднощі самостійного виховання дитини, зокрема емоційне виснаження, самотність, відповідальність за щоденні рішення та складнощі поєднання материнства з потребою налагоджувати нове життя. З іншого боку, респондентка акцентувала на тому, що в умовах перебування за кордоном особливо відчутними стали проблеми мовного бар'єра, соціальної адаптації, відсутності звичного кола підтримки та необхідності заново вибудовувати повсякденні практики. Водночас вона позитивно оцінювала більш чітку організацію соціальної допомоги, передбачуваність процедур та кращу інституційну впорядкованість підтримки сімей з дітьми. Проте навіть за наявності більш стабільних умов проживання вона наголошувала на сильному відчутті втрати звичного середовища, емоційній ізольованості та труднощах культурного пристосування.

Таблиця 2.2

Узагальнені результати глибинних інтерв'ю

Аналітичний параметр	**4 респондентки, які проживають в Україні**	**1 респондентка, яка виїхала до Німеччини**	**Узагальнений висновок**
1	2	3	4
Загальна життєва ситуація	Поєднують самостійне виховання дітей із необхідністю вирішувати побутові, фінансові та безпекові проблеми в умовах війни	Поєднує самостійне виховання дитини з адаптацією до нового соціального середовища, мовними та культурними труднощами	У всіх випадках материнство здійснюється в умовах підвищеного навантаження та персональної відповідальності
Матеріальне становище	Відчувають нестачу коштів на базові потреби родини, навіть за наявності роботи або соціальних виплат	Має відносно стабільніші умови отримання допомоги, однак стикається з труднощами самостійного фінансового планування в новій країні	Фінансова нестабільність залишається однією з ключових проблем, хоча її форми прояву різняться залежно від місця проживання
Працевлаштування	Робота часто не відповідає освіті чи кваліфікації, обирається переважно за зручністю графіка та можливістю поєднувати її з доглядом за дитиною	Пошук роботи ускладнюється мовним бар'єром, необхідністю адаптації та входженням у нову систему трудових відносин	Працевлаштування для одиноких матерів є не лише економічною, а й соціально-адаптаційною проблемою
Емоційний стан	Домінують втома, тривожність, виснаження, страх за дитину, постійне внутрішнє напруження через воєнні обставини	Відзначає самотність, тугу за домом, емоційне виснаження та труднощі психологічної адаптації	Для всіх респонденток характерний дефіцит емоційного ресурсу та потреба у психологічній підтримці
Підтримка близьких	Підтримка є обмеженою або нестабільною, часто жінки змушені розраховувати переважно на власні сили	Відсутнє звичне коло підтримки, особливо гостро відчувається ізольованість від родини та знайомого середовища	Відсутність сталої підтримки посилює вразливість жінок незалежно від країни проживання

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4
Досвід взаємодії з соціальними службами	Вказують на складність процедур, недостатню поінформованість, формальний характер окремих консультацій	Позитивно оцінює більш чітку організацію допомоги та зрозумілість процедур, хоча адаптація до системи потребувала часу	Ефективність соціальної підтримки значною мірою залежить від доступності інформації, зрозумілості процедур і якості супроводу
Специфічні труднощі воєнного часу	Повітряні тривоги, втрата роботи, нестабільність освітнього процесу, складність поєднання догляду за дитиною з роботою	Наслідки вимушеної міграції, мовний бар'єр, культурна адаптація, втрата звичного соціального простору	Війна загострює вже наявні проблеми та формує нові ризики для самостійного батьківства
Найбільш затребувані форми допомоги	Допомога з працевлаштуванням, психологічна підтримка, інформаційний супровід, доступні соціальні послуги	Адаптаційний супровід, психологічна підтримка, консультування щодо прав і можливостей інтеграції	Соціальна робота має бути комплексною та поєднувати економічний, психологічний, інформаційний і консультативний компоненти

Узагальнення результатів глибинних інтерв'ю дає підстави стверджувати, що ключовими проблемами матерів, які самостійно виховують дітей, є фінансова нестабільність, труднощі працевлаштування, емоційне виснаження, дефіцит підтримки та недостатня доступність зрозумілого соціального супроводу. Разом із тим досвід жінок, які залишилися в Україні, і жінки, яка виїхала до Німеччини, показує, що попри відмінності в умовах проживання основне ядро проблем залишається спільним і пов'язане з надмірною концентрацією відповідальності на одній особі. Отже, результати інтерв'ю підтверджують необхідність розвитку комплексної соціальної роботи з одинокими матерями, яка має поєднувати економічну, інформаційну, психологічну та консультативну підтримку з урахуванням реальних життєвих обставин жінок.

Виходячи з результатів проведеного дослідження, можна зазначити, що одинокі жінки є неоднорідною соціальною групою, оскільки вони можуть

відрізнятися за віком, рівнем доходів, соціальним статусом, а також демонструвати різні показники психологічного стану. Проте проблема безробіття проявляється особливо гостро саме серед тих жінок, які виховують дітей дошкільного та шкільного віку, адже в умовах воєнного часу такі діти є максимально залежними від батьківської присутності, догляду та супроводу. Водночас варто наголосити, що значна частина цих жінок не має постійної підтримки з боку рідних і близьких, що ще більше ускладнює можливість їхнього професійного включення.

Подолання проблеми безробіття одиноких матерів ми пов'язуємо з організацією та впровадженням соціального проєкту, спрямованого на розвиток професійних компетентностей жінок, підвищення рівня їхньої обізнаності у сфері підприємницької діяльності, а також на пошук механізмів фінансової підтримки бізнес-ідей одиноких матерів. Такий підхід може сприяти забезпеченню їхньої зайнятості, формуванню стабільного джерела доходу та підвищенню рівня економічної самостійності. Крім того, реалізація подібних ініціатив матиме ширший соціально-економічний ефект, оскільки сприятиме не лише покращенню становища самих жінок та їхніх дітей, а й поповненню державного бюджету через податкові надходження від нових жінок-підприємиць, що набуває особливої ваги в сучасних складних умовах воєнного часу в Україні.

2.3 Обґрунтування змісту соціального проєкту, спрямованого на підтримку одиноких матерів у контексті сучасної сімейної культури

У суспільній свідомості й досі досить поширеною залишається позиція, відповідно до якої труднощі одиноких матерів розглядаються виключно як приватна проблема окремої родини, що нібито не потребує належної суспільної уваги, а тим більше участі держави. Проте такий підхід є помилковим, адже право на захист, підтримку та належне забезпечення

належить до числа основоположних прав громадян, і особливо важливого значення воно набуває щодо дітей.

Проведений теоретичний аналіз засвідчив, що навіть саме поняття одинокої матері не має чіткого законодавчого визначення. Окрім цього, існує низка неузгодженостей і суперечностей, пов'язаних із питаннями офіційного визнання статусу одинокої матері та механізмами отримання державної допомоги. Сучасні технології соціальної роботи з одинокими матерями в умовах воєнного часу переважно ґрунтуються на загальних підходах, методах і формах роботи з неповними сім'ями. Однією з найбільш поширених проблем таких сімей залишаються матеріальні труднощі. Жінка, яка самостійно виховує дитину, нерідко не має можливості повною мірою забезпечити належний рівень життя ні собі, ні дитині. При цьому державні виплати та аліменти зазвичай не дають змоги суттєво змінити ситуацію на краще. В особливо вразливому становищі перебувають матері, які навчаються, не мають роботи, виховують кількох дітей і водночас не забезпечені власним житлом.

Власне дослідження, спрямоване на виявлення проблем та актуальних потреб одиноких матерів в Україні, було проведене на території Тульчинської міської територіальної громади. У ньому взяли участь 40 респонденток віком від 18 до 60 років, всі учасниці дослідження були жінками. Отримані результати дають підстави стверджувати, що найчастіше жінки вказували на фінансові труднощі та наявність бар'єрів у сфері працевлаштування. Ті учасниці, які наголошували на браку емоційної підтримки, водночас зазначали й наявність особистісних конфліктів. Майже всі респондентки повідомили про недостатню поінформованість щодо прав одиноких матерів, а значна частина опитаних також акцентувала увагу на складнощах у взаємодії із соціальними службами.

Спираючись на дані проведеного дослідження, можна констатувати, що одинокі матері є неоднорідною соціальною групою, оскільки вони відрізняються за віком, рівнем доходу, соціальним статусом, а також демонструють різні показники психологічного стану. Разом із тим проблема

безробіття найбільш гостро постає саме для тих жінок, які виховують дітей дошкільного та шкільного віку, оскільки в умовах воєнного часу такі діти значною мірою залежать від постійної присутності й підтримки батьків. Водночас важливо підкреслити, що більшість цих жінок не мають стабільної допомоги з боку родичів і близького оточення.

Розв'язання проблеми безробіття одиноких матерів ми пов'язуємо з організацією та впровадженням соціального проєкту, орієнтованого на розвиток професійних компетентностей жінок, підвищення рівня їхньої обізнаності у сфері підприємництва, а також на пошук можливостей фінансової підтримки бізнес-ідей одиноких матерів. Такий підхід сприятиме забезпеченню їхньої зайнятості, формуванню стабільного джерела доходу та створенню умов для економічної самостійності. Крім того, реалізація подібних ініціатив матиме і ширший суспільний ефект, оскільки сприятиме поповненню державного бюджету через податкові надходження від нових жінок-підприємиць, що є особливо актуальним у складних умовах воєнного часу в Україні.

Отже, з урахуванням специфіки досліджуваної проблематики та спираючись на теоретичні засади соціально-психологічної роботи з одинокими матерями, нами було здійснено спробу розробити проєкт «Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів».

Назва проєкту: Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів

Соціальне спрямування проєкту: підвищення рівня зайнятості та фінансового стану одиноких матерів в Україні.

Цільова аудиторія проєкту: жінки, що самостійно утримують та виховують дітей дошкільного та молодшого шкільного віку Тульчинської міської територіальної громади, віком від 18 до 35 років, які офіційно не працюють або втратили роботу у зв'язку із військовими діями на території України.

Масштабність проєкту: територіальне охоплення практичними заходами – Тульчинської міської територіальної громади.

Тривалість проєкту – 12 місяців.

- І етап – підготовчий (1 місяць);
- ІІ етап – основний (2-10 місяць);
- ІІІ етап – узагальнюючий (11-12 місяць).

Партнери проєкту: міські та районні центри соціальних служб; громадські організації.

Метою проєкту є поліпшення соціально-побутового становища одиноких матерів Тульчинської міської територіальної громади шляхом створення умов для реалізації їхніх власних бізнес-ідей через навчання, консультування та підтримку на початковому етапі започаткування підприємницької діяльності, а також через розширення обізнаності щодо правових гарантій і механізмів державного захисту одиноких матерів.

Основні завдання, що будуть вирішуватися у ході реалізації проєкту:

- ознайомлення одиноких матерів з можливостями реалізації підприємницьких ідей в Україні;
- підвищення рівня обізнаності одиноких матерів у питаннях створення та реєстрації, організації та ведення власного бізнесу в Україні;
- проведення навчання з основ підприємництва та бізнес-планування;
- розширення знань в галузі гарантій та державного захисту одиноких матерів;
- підтримка та консультування одиноких матерів на початковому етапі реалізації підприємницької ідеї;
- зниження кількості безробітних одиноких матерів в Україні;
- підвищення фінансової спроможності одиноких матерів в Україні;
- покращення соціально-психологічної ситуації одиноких матерів в умовах воєнного часу.

Механізми, що забезпечать реалізацію проєкту в цілому:

- налагодження широкої партнерської взаємодії та співпраці між організаціями й установами різних типів, діяльність яких спрямована на досягнення спільних завдань у роботі з жінками, які самостійно виховують і забезпечують дітей дошкільного та молодшого шкільного віку;
- забезпечення високого рівня технологічності реалізації проєкту, оскільки значна частина його заходів здійснюється в онлайн-середовищі, зокрема подання заявок, проведення моніторингу, анкетування, опитувань та інших форм отримання зворотного зв'язку;
- залучення до реалізації проєкту висококваліфікованих фахівців як широкого, так і вузького професійного профілю.

Соціальні та економічні результати проєкту, що очікуються:

1) передбачається створення умов для подолання високого рівня безробіття серед одиноких матерів;

2) підвищення рівня соціально-побутових умов сімей одиноких матерів, шляхом забезпечення їх зайнятості та отримання постійного доходу;

3) як процес реалізації проєкту, так і комплекс здобутих результатів і продуктів будуть сприяти подальшому попередженню безробіття;

4) відкритість проєкту і його продукту (зокрема в Інтернет-середовищі) буде привертати увагу представників соціальної сфери та тих, хто зіштовхнувся із схожими проблемами;

5) покращення соціально-психологічного стану одиноких матерів, шляхом наданням їх можливостей саморозвитку, соціалізації та можливостей щодо отримання фінансової незалежності;

6) необмежена кількість зацікавлених організацій, громадян, представників української діаспори отримають постійний доступ до шляхів, методів та способів попередження безробіття для різних категорій громадян;

7) залучення додаткових коштів до державного бюджету України, шляхом здійснення податкових платежів жінками-підприємцями.

Основні продукти, що будуть створені в процесі реалізації проєкту:

- Тренінгова програма: «Жіноче підприємництво: крок до незалежності»;

- Брошура «Практичний порадник для майбутньої підприємиці»;
- Збірник фотоматеріалів, методичних й аналітичних матеріалів «Власна справа: досвід, поради, результати».

Можливі ризики реалізації проєкту «Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів» відображено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Ризики реалізації проєкту «Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів»

№	Ризик	Імовірні причини виникнення	Можливі наслідки для проєкту	Шляхи мінімізації
1	2	3	4	5
1	Низька активність цільової аудиторії	недостатня поінформованість одиноких матерів про проєкт, недовіра до подібних ініціатив, перевантаженість побутовими обов'язками	недобір учасниць, зниження ефективності реалізації заходів	проведення активної інформаційної кампанії через соціальні служби, заклади освіти, громаду та громадські організації; індивідуальне інформування потенційних учасниць
2	Нерегулярне відвідування навчальних заходів	догляд за дітьми, складні сімейні обставини, відсутність часу, психологічне виснаження	неповне засвоєння знань, зниження результативності навчальної програми	гнучкий графік занять, поєднання онлайн- та офлайн-форматів, надання консультаційних матеріалів у записі, супровід учасниць протягом участі в проєкті
3	Погіршення безпекової ситуації в умовах воєнного часу	повітряні тривоги, загрози обстрілів, перебої з транспортним сполученням	перенесення або скасування окремих заходів, порушення календарного плану	передбачення дистанційного формату проведення заходів, розроблення резервного графіка, оперативне інформування учасниць про зміни

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5
4	Технічні труднощі під час онлайн-реалізації проєкту	нестабільний інтернет, перебої з електропостачанням, низький рівень цифрової грамотності окремих учасниць	ускладнення комунікації, зниження доступності онлайн-заходів, часткова втрата зворотного зв’язку	використання простих цифрових платформ, попереднє інструктажне ознайомлення учасниць, дублювання матеріалів у різних форматах
5	Недостатня мотивація учасниць до започаткування власної справи	страх невдачі, невпевненість у власних силах, відсутність стартових ресурсів, негативний попередній досвід	обмежена кількість учасниць, які дійдуть до етапу практичної реалізації бізнес-ідеї	включення до проєкту мотиваційних сесій, прикладів успішних практик, індивідуального консультування та психологічної підтримки
6	Недостатній рівень міжвідомчої та партнерської взаємодії	несистемна комунікація між партнерами, різний рівень зацікавленості організацій, організаційні труднощі	зниження якості супроводу учасниць, труднощі з координацією проєктних заходів	чіткий розподіл функцій між партнерами, визначення відповідальних осіб, проведення регулярних координаційних зустрічей
7	Психоемоційне виснаження одиноких матерів	хронічний стрес, наслідки воєнного часу, тривожність, відсутність належної підтримки	зниження включеності у проєкт, відмова від участі, труднощі у прийнятті рішень	поєднання освітніх і консультативно-підтримувальних компонентів, створення безпечного підтримувального середовища, залучення психолога або соціального працівника

Отже, наведена таблиця ризиків дає змогу системно оцінити основні чинники, які можуть ускладнити реалізацію проєкту, та завчасно передбачити механізми реагування на них. Аналіз показує, що найбільш вагомими для цього проєкту є ризики, пов’язані з воєнним станом, нестабільністю соціально-економічної ситуації, психоемоційним виснаженням цільової аудиторії, а також труднощами поєднання участі в заходах із виконанням материнських і

побутових обов'язків. Водночас врахування цих ризиків ще на етапі проєктування створює підґрунтя для більш гнучкої та реалістичної організації діяльності, посилення партнерської взаємодії, адаптації форм роботи до потреб учасниць і забезпечення стійкості очікуваних результатів. Саме тому управління ризиками в межах цього проєкту слід розглядати як важливу умову його ефективності, результативності та подальшої практичної цінності для одиноких матерів Тульчинської міської територіальної громади.

План життєздатності проєкту. Після завершення основних заходів проєкту, передбачається подальше отримання позитивних соціальних та економічних результатів. Адже кожна жінка, що зможе реалізувати свою підприємницьку ідею стає не тільки постійним джерелом фінансових надходжень до державного бюджету у вигляді податків, а й стане прикладом для наслідування позитивного досвіду успішної самореалізації для інших жінок.

Для ефективної реалізації проєкту необхідно дотримуватись чіткого плану та послідовності виконання усіх передбачуваних заходів проєкту. Виконання проєкту «Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів» передбачає реалізацію основних етапів:

1. Підготовчий етап. На цьому етапі формується основний склад команди-учасників проєкту. Відбувається інформування громадськості про проєкт та відбір основних його учасниць.

2. Організаційний етап. Підбір приміщення та обладнання. Організація розважальних заходів для дітей одиноких матерів на час проведення навчання. Розробка програми тренінгів та інформаційних матеріалів.

3. Основний етап. Проведення навчання одиноких матерів «Жіноче підприємництво: крок до незалежності». Консультування та допомога створення власної справи. Видрук та розповсюдження інформаційної брошюри «Практичний порадник для майбутньої підприємиці».

4. Підсумковий етап. Аналіз реальних бізнес-планів, що було зареєстровано як підприємці одинокими матерями. Видрук збірника

фотоматеріалів, методичних й аналітичних матеріалів «Власна справа: досвід, поради, результати».

Більш детально зміст та послідовність кожного етапу реалізації проєкту «Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів» відображено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

План організаційних заходів, що забезпечать реалізацію проєкту «Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів»

№ п/п	Зміст заходу	Місце проведення	Відповідальний за виконання	Термін виконання
1	2	3	4	5
І етап – підготовчий				
1.	Формування команди із забезпечення реалізації проєкту.	Тульчинська міська територіальна громада	Керівник проєкту	1й місяць
2.	Розподіл функціональних обов'язків виконавців.			
3.	Урочиста презентація проєкту у засобах масової інформації			
4.	Розробити форму та виготовити анкети для учасників цільової групи. Провести збір необхідної інформації відповідно до результатів анкетування, створити список потенційних учасниць проєкту.	Тульчинська міська територіальна громада	Координатор проєкту	1й місяць
5.	Налагодити контакти та співпрацю з центрами соціальних служб та центрами надання соціальних послуг в громадах, а також громадськими організаціями, що опікуються проблемами одиноких матерів	Виїзні заходи за місцем розташування організацій	Керівник проєкту	Протягом часу реалізації Проєкту
ІІ етап - організаційний				
6.	Провести організаційний семінар для тренерів-консультантів щодо організації подальшої роботи	Тульчинська міська територіальна громада	Керівник Проєкту	2й місяць

Продовження табл. 2.4

7.	Розробити програму тренінгу «Жіноче підприємництво: крок до незалежності»	Тульчинська міська територіальна громада	Тренери	2й місяць
8.	Підібрати приміщення для проведення тренінгів з урахуванням безпекового моменту під час війни та з наявним місцем для проведення дозвілля дітей одиноких матерів на час навчання	Інтернет ресурси. Виїзд на місце розташування приміщення	Координатор проєкту	3й місяць
9.	Досягти домовленості з надавачами дитячих розважальних послуг щодо організації дозвілля дітей на час участі одиноких матерів у навчальних заходах	Виїзні заходи за місцем розташування організацій	Координатор проєкту	3й місяць
10.	Поширення інформації з метою анонсування масових заходів соцмережах	Інтернет-ресурси	Координатор проєкту	Постійно
III етап – основний				
11.	Проведення 8 навчальних тренінгів за програмою «Жіноче підприємництво: крок до незалежності»	Орендоване приміщення	Керівник проєкту, тренери	4й-5й місяці
12.	Розробити і видати окремою брошурою «Практичний порадник для майбутньої підприємиці»	Тульчинська міська територіальна громада	Керівник та Координатор проєкту	6й місяць
13.	Проведення консультацій та інформаційна допомога створення власної справи	Тульчинська міська територіальна громада	Координатор проєкту та тренери	З 3-го місяця постійно до завершення проєкту
IV етап – підсумковий				
14.	Зробити аналіз реальних бізнес-планів, що було зареєстровано як підприємці одинокими матерями	Тульчинська міська територіальна громада	Координатор проєкту та тренери	7-й місяць
15.	Видати збірник фотоматеріалів, методичних й аналітичних матеріалів «Власна справа: досвід, поради, результати»	Тульчинська міська територіальна громада	Керівник, Координатор та тренери проєкту	8й-9й місяці
16.	Розробити і рекомендувати для прийняття та реалізації на обласному рівні програму з підвищення рівня зайнятості одиноких матерів	Тульчинська міська територіальна громада	Керівник проєкту	10й-12й місяць

Ресурсне забезпечення:

Ключові виконавці:

- керівник проєкту – 1;
- координатор проєкту – 1;
- тренери-консультанти – 3 (відбір на конкурсній основі);

Матеріально-технічна база: обладнання, устаткування, комп'ютерна техніка, місце проведення запланованих заходів.

У результаті реалізації соціального проєкту «Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів» планується отримати позитивний результат безпосередньо для одиноких матерів Тульчинської міської територіальної громади, підвищення рівня матеріально-побутових умов їх сімей та загального соціально-психологічного стану даної категорії населення України. В стратегічному періоді можливе досягнення більш високого рівня податкових надходжень до державної казни з урахуванням новостворених підприємств одинокими матерями, що є особливо важливою складовою у сучасних реаліях воєнного часу в Україні.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було здійснено емпіричне дослідження проблем, потреб і труднощів одиноких матерів, а також обґрунтовано зміст соціального проєкту, спрямованого на їх підтримку в умовах сучасної сімейної культури та воєнного часу. Проведена робота дала змогу поєднати емпіричний і проєктувальний компоненти дослідження, що забезпечило не лише виявлення актуальних проблем цільової групи, а й розроблення практично орієнтованих шляхів їх розв'язання. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс взаємодоповнювальних методів, зокрема авторський опитувальник, кейсовий аналіз і глибинне інтерв'ю, що дозволило розглянути становище одиноких матерів як у кількісному, так і в якісному вимірах.

Проведене дослідження засвідчило, що одинокі матері є неоднорідною, але соціально вразливою категорією жінок, яких об’єднує самостійне виконання батьківських функцій в умовах обмежених ресурсів і підвищеної відповідальності. Соціальний портрет респонденток показав, що у дослідженні взяли участь жінки різного віку, переважно ті, які виховують одну дитину, не мають партнера у вихованні дітей, а також поєднують батьківське навантаження з потребою в постійному догляді за дитиною. Важливою ознакою є також те, що частина учасниць не працює, частина має найману зайнятість, а підприємницька активність серед них залишається низькою, що свідчить про обмежені можливості економічної самостійності.

Аналіз результатів анкетування дозволив встановити, що найбільш гострими проблемами одиноких матерів є фінансові труднощі, бар’єри у працевлаштуванні, недостатність емоційної підтримки, особистісні конфлікти, низький рівень поінформованості щодо власних прав і складнощі у взаємодії із соціальними службами. Водночас було з’ясовано, що матеріальне становище значної частини жінок формується переважно за рахунок державної допомоги, заробітної плати та підтримки з боку близького оточення, а отже залишається нестійким і залежним від зовнішніх джерел. Це дає підстави стверджувати, що економічна вразливість є не лише окремою проблемою, а базовим чинником, який посилює інші труднощі в житті одиноких матерів.

Особливу увагу в межах другого розділу було приділено впливу воєнного часу на життєву ситуацію одиноких матерів. Дослідження показало, що після запровадження воєнного стану найбільш відчутно загострилися проблеми втрати роботи, емоційного виснаження, нестачі підтримки та невизначеності щодо майбутнього. При цьому найактуальнішими запитами на додаткову допомогу стали сприяння у пошуку роботи, інформаційний супровід, юридичне консультування та психологічна підтримка. Отримані результати також засвідчили переважання негативних або нестабільних оцінок власного життя, що свідчить про знижений рівень життєвої задоволеності,

емоційний дефіцит і необхідність комплексної соціальної підтримки цієї категорії жінок.

Важливим результатом другого розділу стало узагальнення даних кейсового аналізу та глибинних інтерв'ю, які дозволили глибше зрозуміти внутрішню логіку проблемної ситуації одиноких матерів. Було встановлено, що незалежно від місця проживання основне ядро труднощів залишається спільним і охоплює фінансову нестабільність, труднощі працевлаштування, дефіцит підтримки, емоційне перевантаження та недостатню доступність зрозумілих механізмів соціального супроводу. Разом із тим досвід жінок, які залишилися в Україні, і жінки, яка виїхала за кордон, показав, що форми прояву цих труднощів можуть різнитися, але в усіх випадках самостійне материнство в умовах війни супроводжується високим рівнем напруження, відповідальності та потребою в багатовекторній допомозі.

Таким чином, результати другого розділу стали достатнім емпіричним підґрунтям для розроблення соціального проєкту Сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів, орієнтованого на жінок Тульчинської міської територіальної громади, які самостійно виховують дітей і перебувають у стані безробіття або втратили роботу через війну. Запропонований проєкт логічно випливає з виявлених потреб і передбачає навчання з основ підприємництва, консультування, інформаційно-правовий супровід, розвиток професійних компетентностей та підтримку на початковому етапі реалізації бізнес-ідей. Отже, можна констатувати, що поєднання результатів емпіричного дослідження з проєктувальним підходом дозволило не лише окреслити коло найбільш гострих проблем одиноких матерів, а й сформувати реалістичну модель соціальної роботи, спрямовану на підвищення їхньої зайнятості, економічної спроможності та соціально-психологічної стійкості.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи було досягнуто поставленої мети, яка полягала у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей соціальної роботи з одинокими матерями в контексті сучасної сімейної культури, а також у розробленні соціального проєкту, спрямованого на вдосконалення їх соціальної підтримки. Проведене дослідження дало змогу комплексно розглянути одиноке материнство як соціальне явище, що формується під впливом економічних, правових, психологічних і соціокультурних чинників та потребує системної уваги з боку держави, громади і фахівців соціальної сфери.

У межах виконання першого завдання було проаналізовано теоретичні засади соціальної роботи з одинокими матерями та розкрито особливості їхнього становища в контексті сучасної сімейної культури. Встановлено, що одиноке материнство не може розглядатися виключно як приватна життєва ситуація жінки, оскільки воно має виразний соціальний характер і пов’язане з ризиком економічної нестабільності, обмеженням доступу до ресурсів, високим емоційним навантаженням та зростанням відповідальності за виховання і забезпечення дітей. Доведено, що сучасна сімейна культура змінює уявлення про сімейні ролі, проте не усуває тих структурних труднощів, з якими стикаються жінки, що самостійно виховують дітей.

У процесі реалізації другого завдання було охарактеризовано нормативно-правові основи, напрями, технології та вітчизняний і зарубіжний досвід соціальної підтримки одиноких матерів. З’ясовано, що в Україні правове регулювання цього питання має певні суперечності, зокрема через відсутність чіткого і єдиного визначення поняття одинока мати на законодавчому рівні. Це ускладнює доступ до державних гарантій, соціальних виплат і пільг та знижує ефективність механізмів соціального захисту. Водночас встановлено, що найбільш результативними є комплексні підходи, які поєднують матеріальну підтримку, соціальний супровід, розвиток

зайнятості, професійне навчання, консультування та створення умов для економічної самостійності жінок.

У межах третього завдання було обґрунтовано програму емпіричного дослідження та здійснено вивчення потреб, проблем і труднощів одиноких матерів у сучасних соціокультурних умовах. Результати дослідження показали, що найбільш поширеними проблемами цієї категорії жінок є фінансові труднощі, бар'єри у працевлаштуванні, нестача емоційної підтримки, низький рівень поінформованості щодо власних прав, а також труднощі у взаємодії із соціальними службами. Окремо встановлено, що воєнний час значно посилює вразливість одиноких матерів, оскільки спричиняє втрату роботи, підвищення рівня тривожності, відчуття нестабільності та ускладнення у плануванні майбутнього.

Аналіз емпіричних даних дав підстави стверджувати, що одинокі матері є неоднорідною соціальною групою, однак об'єднані спільним досвідом постійного поєднання батьківських, побутових та економічних функцій в умовах обмежених ресурсів. Особливо гостро проблема зайнятості постає для жінок, які виховують дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки саме ця категорія має найбільші труднощі у поєднанні праці з доглядом за дитиною. Дослідження також показало, що недостатність підтримки з боку родинного оточення та нестача доступних механізмів соціального супроводу суттєво поглиблюють ризик соціальної ізоляції і зниження життєвої стійкості.

Важливим результатом дослідження стало те, що економічна нестабільність виявилася базовим чинником, який посилює інші життєві труднощі одиноких матерів. Низький або нестійкий дохід, залежність від державної допомоги, перерви у трудовій діяльності та труднощі професійної самореалізації зумовлюють погіршення не лише матеріального становища, а й загального соціально-психологічного стану жінок.

У ході виконання четвертого завдання було розроблено соціальний проєкт, спрямований на підтримку одиноких матерів, визначено його зміст,

етапи реалізації, ресурсне забезпечення та очікувані результати. Запропонований проєкт орієнтований на сприяння зайнятості та економічній самостійності одиноких матерів Тульчинської міської територіальної громади через навчання, консультування, формування підприємницьких компетентностей, інформаційно-правову підтримку та супровід на початковому етапі реалізації бізнес-ідей. Обґрунтовано, що саме такий напрям соціальної підтримки відповідає виявленим у дослідженні потребам цільової аудиторії та має практичний потенціал для покращення соціально-побутового становища жінок.

Розроблений проєкт має не лише індивідуальне, а й ширше соціальне значення. Його реалізація сприятиме зниженню ризику безробіття серед одиноких матерів, підвищенню рівня їх фінансової спроможності, розширенню доступу до знань про підприємництво та державні гарантії, а також покращенню соціально-психологічного стану учасниць. Водночас проєкт здатний посилити партнерську взаємодію між соціальними службами, громадськими організаціями та іншими суб’єктами підтримки, що відповідає сучасним вимогам до міжсекторальної соціальної роботи в громаді.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що проблема соціальної роботи з одинокими матерями є актуальною, багатовимірною і такою, що потребує комплексного вирішення. Поставлені у роботі завдання виконано в повному обсязі, а отримані результати дають змогу стверджувати, що поєднання теоретичного аналізу, емпіричного дослідження та соціального проєктування є ефективним підходом до вивчення і практичного розв’язання проблем цієї категорії жінок. Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленому вивченні регіональних особливостей підтримки одиноких матерів, оцінюванні ефективності впровадження проєктних моделей допомоги та розробленні інноваційних технологій соціальної роботи в умовах воєнного часу і післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демиденко Г. Материнство як лінгвокультурне явище. *Філологічні студії*. Вип. 14. 2016. С. 40-50

2. Державна допомога для одиноких батьків у 2025 році: види, умови, розміри. *Мережа правового розвитку.* 2025. URL: https://ldn.org.ua/consultations/derzhavna-dopomoha-dlia-odynokykh-batkiv-u-2025-rotsi-vydy-umovy-rozmiry/

3. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

4. Деякі питання призначення та виплати державних соціальних допомог, соціальних стипендій органами Пенсійного фонду України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2025 року № 765. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2025-%D0%BF#Text

5. Замула А. Ю., Діденко О. А. Правовий статус вдів і матерів-одиначок в Україні: гендерний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. С. 392–397. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.57.

6. Звєрєва І.Д., Лактіонова Г.М. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с. URL: https://bahmat.at.ua/zvereva_socialna_robota.pdf

7. Іванова І. Методи соціальної роботи (на основі Державних стандартів соціальних послуг). К.: Університет Україна, 2018. 308 с.

8. Клименюк Н.В. Кейс-метод як ефективний засіб проблемно-розвивального навчання в процесі формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки.* Випуск LXXXII. Том 3. 2018. С. 222-229

9. Кодекс законів про працю України. Поточна редакція від 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

10. Козирєв М.П. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.

11. Козлова В., Новікова Н. Social worker as an agent of change in times of social crises: role and challenges. *Social Work and Education*. 2025. № 12(2). С. 192–202. URL: https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.2.5

12. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Копаниця О.В., Малхазов О.Р. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.

13. Костишин Е., Грицанюк В., Логвиненко В. Соціокультурні засади материнства та дитинства в українській історичній традиції. *Молодь і ринок* № 11-12 (197-198). 2021. С. 67-73

14. Костишин Е., Царьова А. Історико-філософський аспект проблеми самотнього материнства. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*, 5-6 червня 2020 р. Львів : ЛДУ БЖД, 2020. С. 105-110

15. Лютий В., Дуля А. Сім'ї ВПО з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С.49–58.

16. Омельченко О.В., Схакумідова А.Т. Особливості соціальної роботи з одинокими матерями в умовах змін сучасної сімейної культури. *Подільський науковий вісник*. 2026. № 1. С.

17. Петрочко Ж., Лях Т. Потенціал волонтерства для розвитку деокупованих громад. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С.202–207

18. Податковий кодекс України. Поточна редакція від 01.01.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

19. Про відпустки: Закон України № 504/96-ВР поточна редакція від 12.10.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text

20. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України № 2811-XII поточна редакція від 01.01.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text

21. Про деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанові Кабінету Міністрів України поточна редакція від 23 вересня 2025 року № 332. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text

22. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України № 3334-IV поточна редакція від 21.11.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text

23. Про затвердження Порядку подання документів для застосування податкової соціальної пільги: Постанова Кабінету Міністрів України № 1227-2010-п від 29.12.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-2010-%D0%BF#Text

24. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: Постанова Кабінету Міністрів № 1751-2001-п поточна редакція від 11.02.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#Text

25. Про основні засади житлової політики: Закон України № 4751-IX поточна редакція від 13.01.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4751-20#Text

26. Про практику розгляду судами трудових спорів: Пленум Верховного Суду України від 06 листопада 1992 року №9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0009700-92#Text

27. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

28. Сімейний кодекс України. Поточна редакція від 04.03.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

29. Спіріна Т., Лехолетова М., Лях Т. Гуманітарні програми допомоги вразливим групам населення в умовах воєнного часу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2025. № 1 (56). С. 228–233. DOI: 10.24144/2524-0609.2025.56.228-233

30. Стрельник О. Материнство: пригноблення чи нові можливості? Відповідь феміністичної теорії. URL: ttps://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/ materinstvo-prignoblennya-chi-novi-mozhlivostividpovid-feministichnoi-teorii.

31. Шевченко О. Локалізація програм міжнародної гуманітарної допомоги в Україні: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна.* 2024. № 39. С.222–227.

32. Шевців Ю.О., Білецький О.П, Феномен одинокого материнства в Україні в умовах воєнного стану. *Молодий вчений.* 2023 р. № 7 (119). С. 25–30 URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/ jspui/handle/123456789/12074

33. Щодо роз'яснення терміну «одинока мати: Лист Міністерства праці та соціальної політики України від 06.07.2006 № 247/13/116-06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_247203-06#Text

34. Badinter E. Mother Love. Myth and Reality. New York, 1981. 360 p.

35. Bradshaw J., Keung A. and Chzhen Y. (2018), Cash benefits and poverty in single-parent families", in Nieuwenhuis, R. and L. Maldonado (eds.), The Triple Bind of Single-parent Families, Policy Press, Bristol

36. Evolving Family Models in Spain: A New National Framework for Improved Support and Protection for Families. OECDiLibrary. URL: https://www.oecd.org/en/publications.html

37. European Parliament (2020), The situation of single parents in the EU. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/659870/IPOL_STU(2020)659870_EN.pdf

38. Gulenok O., Tkalich O. Impoverished Motherhood in Ukraine: Learning from Women's Experiences of Navigating the Challenges of Wartime. Brussels: FEPS, 2025. 25 p. URL: https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2025/02/Impoverished-motherhood-in-Ukraine.pdf

39. Ihnatenko, K., Sadzaglishvili, S. (2023). The digitalization of social services in response to the war in Ukraine. *Social Work and Education*, 10(3). URL: https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.2

40. How many single-parent households are there in the EU? An official website of the European Union. 2021. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2

41. Leave Network, Slovakia country report. 2019. URL: https://www.leavenetwork.org/fileadmin/user_upload/k_leavenetwork/country_notes/2018/FINAL.Slovakia2018.pdf

42. Leave Network, Greece country report. 2018. URL: https://www.leavenetwork.org/fileadmin/user_upload/k_leavenetwork/country_notes/2018/FINAL.Greece2018.pdf

43. Leave Network, Bulgaria country report. 2018. URL: https://www.leavenetwork.org/fileadmin/user_upload/k_leavenetwork/country_notes/2018/FINAL.Bulgaria2018.pdf

44. Letablier M.T., Changing Lone Parenthood Patterns: New Challenges for Policy and Research, Lone Parenthood in the Life Course, Life Course Research and Social Policies. Vol 8. Springer. Cham. 2017

45. McNeill Adams, H. and Janta, B., Family-Friendly Workplaces: Overview of Policies and Initiatives in Europe, produced for the European Platform for Investing in Children (EPIC), European Commission, 2019.

46. Nieuwenhuis, R., Peer Review on ‘Single Mothers Facing Poverty: Providing Adequate Financial, Material and Social Support for Sustainable Social Integration, Thematic Paper. 2017. URL: https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1024&langId=en&newsId=9005&furtherNews=yes

47. Ndinge Tahiri Mokake. Single motherhood and its consequences on children; A case comparison of Sweden and Germany. 2021. URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1557035/FULLTEXT01.pdf

48. Rich Adrienne. Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution. New York: Bantam, 1976. 352 p.

49. Riederer, Bernhard., Vulnerability and the Future of Families with Children in Europe: Nine Questions and Corresponding Answers, Families and Society. 2017. URL: http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2017/12/FamSoc-Booklet_Web.pdf

50. Sarfaraz I., Ali, A. Z. (2025). Maternal Stress and Resilience: The Role of Social Support in Single Mothers. Pakistan Social Sciences Review, 9(2), 412–422. https://doi.org/10.35484/pssr.2025(9-II)31

51. Thévenon, Oliver et al. 'Child Poverty in the OECD: Trends, Determinants and Policies to Tackle it', OECD Social, Employment and Migration Working Papers. No 218. 2018. URL: https://doi.org/10.1787/c69de229-en

52. Zhou X., Taylor Z. E. Differentiating the impact of family and friend social support for single mothers on parenting and internalizing symptoms // Journal of Affective Disorders Reports. 2022. Vol. 8. Article 100319. DOI: 10.1016/j.jadr.2022.100319

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник «Діагностика актуальних потреб одиноких матерів в умовах воєнного стану»

1. Ваша стать:

- Жінка
- Чоловік

2. Ваш вік:

- 18-25 років
- 26-35 років
- 36-45 років
- 46-60 років

3. Чи маєте Ви дітей

- Так
- Ні

4. Якщо на попереднє питання Ви відповіли «так», вкажіть кількість дітей:

- 1 дитина
- 2 дитини
- 3 та більше дітей

5. Вкажіть вік Ваших дітей:

- 0-3 роки
- 4-6 років
- 7-10 років
- 11-16 років

6. Чи маєте Ви партнера у вихованні дітей:

- Так
- Ні

7. Вкажіть Ваш сімейний стан:

- Не одружена
- Розлучена
- Одружена, але проживаємо окремо
- Вдова

8. Вкажіть Вашу освіту:

- Повна загальна середня освіта
- Професійна (професійно-технічна) освіта

- Фахова передвища освіта
- Вища освіта

9. Вид зайнятості:

- Не працюю
- Працюю за наймом
- Самозайнятість (фріланс)
- Підприємець
- Навчаюсь

10. Назвіть джерела Вашого доходу (можна обирати декілька варіантів):

- Заробітна плата
- Винагорода за виконану роботу на замовлення
- Соціальна допомога від держави
- Дохід від підприємницької діяльності
- Фінансова допомога від родичів/близьких

11. Скільки часу на день Ви приділяєте вихованню власної дитини:

- До 5 хвилин
- 5-15 хвилин
- Від 30 хвилин до 1 години
- Більше години

12. Визначте основні проблеми, з якими Ви зіштовхуєтесь постійно:

- Недостатність фінансів
- Відсутність емоційної підтримки
- Відсутність інформації про права одиноких матерів
- Складнощі при взаємодії із соціальними службами
- Особисті конфлікти
- Дискримінація
- Перешкоди при працевлаштуванні

13. Визначте основні проблеми, з якими Ви зіштовхнулись після введення воєнного стану на території України:

- Недостатність фінансів
- Втрата житла
- Відсутність емоційної підтримки
- Відсутність інформації про права одиноких матерів
- Складнощі при взаємодії із соціальними службами
- Особисті конфлікти
- Дискримінація
- Перешкоди при працевлаштуванні
- Втрата роботи через війну

14. Чи потребуєте Ви додаткової підтримки?

- Інформаційний супровід
- Юридичний супровід
- Медична допомога
- Пошук роботи
- Психологічна підтримка

15. Чи задоволені Ви власним життям:

- Так, повністю задоволена
- Частково задоволена
- Частково незадоволена
- Ні, не задоволена

16. Задоволення яких потреб значно покращить Ваше життя:

- Фінансова допомога
- Працевлаштування
- Можливість відвідування дитиною садочка/школи
- Психологічна підтримка
- Соціалізація